

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Факультет історії та філософії

Кафедра археології, етнології та всесвітньої історії

К в а л і ф і к а ц і й н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

**«Становлення Австралійського Союзу як країни середньої сили:
зовнішньополітичний аспект (друга половина ХХ ст.)»**

**«The establishment of the Commonwealth of Australia as a middle force state: a
foreign policy aspect (the second half of the 20th century)»**

Виконала: здобувачка денної форми навчання
спеціальності 032 Історія та археологія
Хмельовська Віолетта Олександрівна

Керівник к.і.н., доц. Ізбаш-Гоцкан Т. О. _____

Рецензент к.і.н., доц. Ліхачова О. Є.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ___ від _____ 2022 р.

Завідувачка кафедри

_____
(підпис) Сминтина Олена
(прізвище, ім'я)

Захищено на засіданні ЕК № 4

протокол № ___ від _____ 2022 р.

Оцінка _____/_____/_____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК

_____
(підпис) Сминтина Олена
(прізвище, ім'я)

Одеса 2022

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Історіографія проблеми та характеристика джерел	6
1.1. Історіографія питання	6
1.2. Джерельна база дослідження	13
Розділ 2. Вплив трансформації імміграційної політики й формування національної ідентичності на «середню силу» Австралії	17
2.1. Формування імміграційного й економічного вектору на Азію: причини та переваги.	17
2.2. Австралійська національна ідентичність й британська спадщина	32
Розділ 3. Політика австралійського уряду через призму концепції «середньої сили»	47
3.1. Концепція «країни середньої сили»: дефініції, підходи, критерії.....	47
3.2. Австралія як країна середньої сили	54
Висновки.....	70
Список джерел та літератури	74

ВСТУП

Сучасна Україна і досі перебуває в пошуку парадигми своєї зовнішньополітичної ідентичності. Звичайно, головною причиною цього є те, що наша держава є дуже молодою, тому доцільними було б поглянути на історичний шлях інших країн. Гарним прикладом є АС (Австралійський Союз), який протягом другої половини ХХ ст. пройшов процес становлення країною «середньої сили». Бути «середньою силою» означає мати середні показники могутності і впливати на систему міжнародно-правових відносин завдяки прихильності до багатосторонності, глобальних інститутів, ліберального підходу до вирішення конфліктів. Демократична традиція українського державотворення є співзвучною цій зовнішньополітичній концепції, тому не зайвим буде розглянути, яким чином Австралія поводи́ла себе як середня сила на міжнародній арені. До того ж зовнішньополітична діяльність Австралії в контексті концепції «середньої сили» майже не досліджена у вітчизняній історіографії. Все вищезазначене обумовлює **актуальність** даної теми.

Мета дослідження полягає у всебічному висвітленні на основі виявлених джерел та проаналізованої літератури основних тенденцій становлення Австралії як країни середньої сили протягом другої половини ХХ ст.

Для досягнення поставленої мети передбачається розв'язання таких **завдань**:

- виявити і проаналізувати джерела і літературу з теми, що досліджується;
- визначити причини та переваги формування імміграційного й економічного вектору на Азію в другій половині ХХ ст.;
- висвітлити етапи формування й складові австралійської національної ідентичності;
- проаналізувати рівень зв'язку між трансформацією австралійської національної ідентичності, імміграційного й зовнішньоекономічного курсу

АС і активним використанням концепції «середньої сили» в зовнішній політиці австралійського уряду протягом другої половини ХХ ст.;

– висвітлити основні підходи до розуміння концепції «середньої сили», визначити її основні критерії;

– розглянути діяльність Австралії як країни середньої сили на міжнародній арені й з'ясувати основні фактори активності середньої влади австралійського уряду.

Об'єктом дослідження є Австралія впродовж другої половини ХХ ст.

Предметом дослідження є зовнішньополітична діяльність австралійського уряду через призму концепції «середньої сили».

Методи дослідження. Теоретико-методологічною базою дослідження є принципи науковості та об'єктивності, історизму, системності, діалектичного розуміння історичного процесу, соціальної обумовленості.

Системно-функціональний метод сприяв тому, щоб показати роль і місце імміграційної політики й національної ідентичності в становленні АС як країни середньої сили, а також їх вплив на формування нових векторів міжнародної співпраці з боку Австралії. Метод класифікації сприяв детальному вивченню наукової літератури та джерел та поділу їх за тематикою та проблематикою. Проблемно-хронологічний метод було застосовано для викладення історичного матеріалу в хронологічній послідовності. Історико-порівняльний та ретроспективний методи дозволили порівнювати та зіставляти тенденції активності використання «середньої сили» в зовнішньополітичній діяльності різних австралійських прем'єр-міністрів. Описовий метод дозволив детально охарактеризувати підходи до концепції середньої сили. Також був застосований евристичний метод у дослідженні проблеми.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період другої половини ХХ ст.: від закінчення Другої світової війни в 1945 р. до 2000 р. Нижня хронологічна межа обумовлена тим, що саме з закінченням війни й послабленням Великобританії як сильного гравця на світовій арені відбувся перегляд

австралійським урядом свого архаїчного сприйняття міжнародної ієрархії та зовнішньополітичного курсу. Верхня хронологічна межа обумовлена закінченням ХХ ст. й політичною діяльністю прем'єр-міністра Джона Говарда, яка знаменувала новий виток в зовнішньополітичному дискурсі держави.

Територіальні межі роботи охоплюють територію австралійського материка.

Структура роботи обумовлена її метою і завданнями. Повний обсяг дипломної роботи становить 78 сторінок основного тексту. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку джерел та літератури, який складається з 44 найменувань, із яких: 16 – джерела, 28 – література. Перший розділ розділений у свою чергу на два підрозділи. Перший присвячений історіографічним дослідженням, що охоплюють зовнішню політику АС протягом другої половини ХХ ст. й концепцію «середньої сили». В другому виконано огляд статистичних даних Австралійського бюро статистики, передвиборчих промов австралійських прем'єр-міністрів, програмних урядових документів. Наступний розділ, аналогічно, розділений на дві частини. В першій зроблено аналіз причин формування вектору на азійський регіон, а в другому розглянуто різні аспекти становлення австралійської національної ідентичності і його вплив на зовнішньополітичний аспект австралійської політики. Третій розділ теж розділений на дві частини. В першій детально висвітлений огляд різних наукових підходів до зовнішньополітичної концепції «середньої сили», в другій проаналізовано зовнішньополітичну діяльність австралійських прем'єр-міністрів через призму цієї концепції.

Розділ 1.

ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЖЕРЕЛ

В розділі аналізується історіографічний доробок, в якому висвітлені теми зовнішньої політики АС, імміграційного курсу уряду, австралійської національної ідентичності, концепції «середньої сили». Поряд із історіографією значну увагу також присвячено огляду та систематизації джерел: статистичних даних, парламентських й передвиборчих промов австралійських політиків, програмних урядових документів.

1.1. Історіографія питання. Після завершення Другої світової війни відбувалися зміни на міжнародній арені, які призвели до порушення гомогенності світової політики та появи нових моделей поведінки держав. В цей період виникають передумови для перегляду і створення нового тлумачення поняття середньодержавності. Ці зміни, насамперед, були пов'язані з процесами в сфері міжнародних відносин, а саме з послабленням реалістичної традиції та посиленням ліберальних цінностей, а також з виникненням нової ціннісної інтерпретації. Згодом, в період «холодної війни» виникає певний теоретичний потенціал і передумови для відходу від кількісного підходу до визначення середньодержавності. Виявляється, що є не тільки великі держави, не тільки дві наддержави, а є і рух неприєднання, нейтральні країни, які при всій біполярності виконують певні функції та займають своє місце у системі міжнародних відносин. Виникають нові ідеологічні течії і в політиці, і в теорії міжнародних відносин, створюються нові передумови для інтерпретації політики середньодержавності.

Основну низку праць щодо місця Австралії в нових реаліях міжнародного клімату після Другої світової війни створено наприкінці ХХ ст. та у сучасний період. Симбіоз цих робіт дозволяє дослідити різні напрями зовнішньополітичної діяльності АС, що висвітлюють динаміку її становлення як

країни середньої сили. Для аналізу літератури в дипломній роботі було обрано проблемно-тематичний підхід.

До теми імміграційної політики австралійського уряду зверталася значна кількість австралійських дослідників. В дипломній роботі була використана стаття «Австралія та Азія: роки безцільного життя» Марка Бісона [25]. Він є професором міжнародної політики Університету Західної Австралії в Перті, а також редактором журналу «Міжнародні відносини та азіатська політика». У його роботах часто використовується критичний аналіз. Зазначена стаття не є виключенням. В ній дослідник критикує австралійський уряд за роки «Білої Австралії», які призвели до неоптимального економічного розвитку країни. В австралійській історичній науці особливе місце належить Невіллу Міні, який вважається одним із найвидатніших мислителів у галузі історії зовнішньої та оборонної політики. Першочергову увагу історик приділяв питанню культурного та геополітичного місця Австралії у світі. Невілл Міні був першим австралійським істориком, який отримав американський ступінь доктора філософії, а, повернувшись до Австралії, викладав у Сіднейського університеті. Його стаття «Кінець «Білої Австралії» та мінливе уявлення Австралії про Азію 1945-1990 рр.» розглядає місце Австралії у світі на тлі зростаючого значення Азії [38].

Гутман Памела, член Австралійської асоціації азіатських досліджень, в своєму звіті «Азіатські дослідження та азіатська імміграція в Австралії – коментар» повідомляє про етнічний склад населення Австралії за 1861-78 і за 1981-83 рр. і надає свій коментар [29]. Збільшення кількості азіатів в країні через імміграцію і прийом біженців формують, на думку дослідниці, потребу в збільшенні знань про Азію. Особливої уваги потребує і монографія Каневської Г. І. «Заселити або загинути. Імміграційна політика Австралії (XIX – початок XXI століть)», яка є важливою для вивчення політичних змін в АС з точки зору ставлення австралійського уряду до справ імміграції [21]. Значну увагу автор приділяє і слов'янським елементам в імміграційному русі АС.

Проблема австралійської національної ідентичності стала доволі популярною в історичній науці АС в другій половині ХХ ст. На це впливала тенденція пошуку Австралією свого місця на міжнародній арені і в азійському регіоні після поступового віддалення Великобританії від своєї колишньої колонії.

Різні аспекти австралійської національної ідентичності були досліджені в статтях австралійських дослідників: Макгрегора Р. («Необхідність британства: етнокультурне коріння австралійського націоналізму») [34], Маккіббіна Р. («Британія та Австралія. Історичні контрасти та порівняння») [35], Тейта Дж. (««Нація» Джона Говарда: мультикультуралізм, громадянство та ідентичність») [41], Трантера Б. й Донохью Дж. («Каторжницьке походження: знехтуваний аспект австралійської ідентичності») [42], Веллінгса Б. («Британство та невдача австралійського республіканізму») [44], а також уже згаданого Невілла Міні («Британство та австралійська ідентичність: проблема націоналізму в історії та історіографії Австралії») [37]. Австралійські дослідники в своїх роботах намагалися знайти коріння австралійської нації, класифікувати різні тлумачення терміну «нація» щодо АС, визначити роль британства в становленні австралійської національної ідентичності.

Особливу увагу в дипломній роботі звернено на дослідження Джареда Даймонда, американського еволюційного біолога, фізіолога й історика. Його роботи відомі своїми ґрунтовними дослідженнями з використанням інтердисциплінарного підходу для аналізу історичних подій. В своїх працях автор неодноразово звертається до історії Австралії, особливо в період другої половини ХХ ст., для ілюстрації своїх теоретичних положень. В праці «Колапс. Чому одні суспільства занепадають, а інші успішно розвиваються» Джаред Даймонд розглядає причини розквіту та занепаду давніх культур, а також висвітлює виклики і загрози, які постають перед сучасними країнами; серед цих країн постає й Австралія [19]. Автор активно використовує порівняльний метод, щоб пояснити крах суспільства через екологічні чинники: порівнюються

суспільства сьогодення та минулого з точки зору їх екологічної вразливості, відносин із сусідами, політичних інституцій й інших факторів. Даний метод науковець використовує й для прогнозування можливих майбутніх колапсів у сучасних державах. Розділ про АС, «Копальні як «підкоп» під Австралію», висвітлює взаємозалежність екологічної й зовнішньоекономічної сфери в цій державі та вплив цього взаємозв'язку на добробут держави. Також аналіз автора екологічної політики АС в даній праці є показовим для вивчення і австралійської національної ідентичності.

В книзі «Переворот. Зламні моменти в країнах, що переживають кризу» Джаред Даймонд окреслює чинники й вибірккові зміни, що допомогли успішним країнам сьогодення подолати свої кризи [20]. Новизна цієї праці, за словами самого автора, полягає в застосуванні нового методу, в основу якого покладено досвід особистісних криз, чіткий порівняльний метод, а також точка зору самого автора, що ґрунтується на його особистому досвіді та досвіді його друзів. В розділі «Австралія: хто ми такі?» дослідник висвітлює кризу, пов'язану з проблемою національної ідентичності. Він детально описує перебіг та вплив кризового стану на позицію Австралії на міжнародній арені й розкриває основні чинники, що вплинули на процес «одужання». Щодо досвіду особистісних криз автор справді поєднує індивідуальну психологію з кризами, певними «депресіями» держав. Автор стверджує, що між характеристиками індивідуальними та загальнонаціональними дійсно може існувати певний зв'язок, оскільки індивіди є носіями національної культури, а також тому, що рішення загальнонаціонального рівня в підсумку залежать від поглядів окремих громадян цієї країни, передусім національних лідерів, які є носіями загальнонаціональної культури.

Концепція «середньої сили» через свою фрагментарність та наукову невизначеність до сих пір залишається актуальною темою для досліджень. Особливо цінною для вивчення цієї концепції є стаття дослідників Університету Масарика у Чехії – Зденека Кріжа, Яни Урбановської, Станіслави Браєрчикової

[33]. В цій спільній роботі вони детально аналізують переваги та недоліки всіх існуючих підходів до розуміння середньої влади (розглядається ієрархічний, поведінковий, функціональний, системний підходи та підхід, що ґрунтується на ідентичності). Розкритикувавши всі вищезазначені теорії, дослідники пропонують власний підхід – комплексний, який базується на поєднанні переваг старих підходів. Стаття чеських дослідників є значним науковим внеском у систематизацію й теоретизацію концепції середніх держав. Важливою в цьому плані є і стаття Донг-мін Шина «Критичний огляд концепції середньої влади» [28]. В ній автор критикує ліберальний базис цієї теорії й пропонує розглядати «середню силу» на основі класичного реалізму. Стаття Лінди Херст «На світовій сцені, найкращий актор другого плану» в газеті «Зірка Торонто» надає уявлення про концепцію середньої сили з канадської точки зору [30].

Для систематизації такої не чіткої концепції як «середня сила» корисною є стаття Йордана Едуарда, члена кафедри політології Стелленбоського університету, «Концепція середньої держави в міжнародних відносинах: розрізнення нових і традиційних середніх держав» [32]. Дослідник займається філософськими питаннями відповідальності, діалогу та співтовариства поза національними кордонами. Важливим його теоретичним внеском в концепцію країн середньої сили є їх поділ на традиційні та на ті, що розвиваються. При цьому дослідник поділяє відмінності на конститутивні та поведінкові.

Різні аспекти зовнішньополітичної діяльності АС в другій половині ХХ ст., зокрема і через призму концепції середньої сили, детально висвітлюються в працях сучасних австралійських істориків і не тільки. Монографія Ентоні Берка, доцента міжнародної політики Університету Нового Південного Уельсу «Страх безпеки. Тривога вторгнення в Австралію» ілюструє історію зовнішньої політики АС через поняття безпеки [26]. Ця робота є глибоким історичним оглядом того, як ставиться Австралія до себе, свого регіону і світу. Особливу увагу звернено на розділи, що стосуються «холодної війни» та азійської кризи в Австралії 1996–2000 рр. Книга переплітає теоретичні міркування про «безпеку» і детальний

історичний аналіз процесів, за допомогою яких австралійці боролися за свою національну ідентичність і зовнішньополітичні інтереси. В своїй роботі автор робить доволі категоричні висновки, називаючи безпеку формою рабства для збереження свободи й політичною технологією, яка перетворює людей на об'єкти. Дана праця є особливо цінною для дослідження АС через концепцію середньої сили, що ґрунтується на реалістичному підході. З глобальних праць варто виділити ще «Історію Австралії ХХ століття» М. Скоробогатих, в якій простежено основні етапи розвитку Австралії як важливого суб'єкта на міжнародній арені після Другої світової війни [23].

Збірник «Австралія і Британія. Дослідження щодо зміни відносин» під редакцією В. Морріса-Джонса є репрезентативним для вивчення еволюції австрало-британських відносин в період становлення Австралії як держави середньої сили [24]. Набір есе розглядає Австралію та Британію частково через огляд відносин між двома країнами в різні періоди, частково через роздуми про аспекти австралійського національного життя, в якому британський елемент зазнав різноманітних трансформацій. Ця книга слугує гарною основою для дослідження двох країн у їх новому сьогоденні.

У статті «Австралія як середня держава: неоднозначність ролі та ідентичності» Девіда Скотта (в минулому викладача міжнародних відносин в Університеті Брунеля, асоційованого члена Корбеттського центру досліджень морської політики та члена Центру міжнародної морської безпеки) розглядається зовнішньополітична діяльність Австралії на тлі протистояння між Сходом і Заходом у міжнародних відносинах [40]. Схожі теми розглядає в своїй статті і Ендрю Карр, науковий співробітник відділу стратегії та оборони Центру досліджень Австралійського національного університету [27]. В ній автор також аналізує тенденції політичної і громадської думки щодо двосторонніх і багатосторонніх відносин в зовнішньополітичному курсі ХХІ ст.

Інформативною є праця Джона Рейвенхілла «Цикли активності середньої сили: обмеження та вибір у зовнішній політиці Австралії та Канади» [31]. Він є

професором кафедри політичних наук Університету Ватерлоо; тривалий час був співредактором серії книг Австралійського інституту міжнародних відносин «Австралія у міжнародних справах». Також дослідник є членом Академії соціальних наук Австралії та членом Австралійського інституту міжнародних відносин. Таким чином, канадський вчений є доволі обізнаним в політичній історії АС, що доводить в своїй статті, порівнюючи цикли активності канадської і австралійської середньої сили.

Значну увагу в роботі звернено на статтю Унгерера Карла «Концепція «середньої сили» у зовнішній політиці Австралії» [43]. Дослідження автора зосереджені на перетині зовнішньої політики, національної безпеки та нових транснаціональних загроз для АС. Серед заслуг доктора Унгерера варто виділити те, що у 2012-13 рр. він був старшим радником міністра закордонних справ Австралії, відповідаючи за всі аспекти міжнародної політики, включаючи реагування на кризи на Близькому Сході, в Азії та Тихому океані. Також варто виділити наповненість фактажем статті професора права в Технологічному університеті Сіднея, Браяна Опескіна («Роль уряду в зовнішній політиці Австралії») [39], й вищезгаданого Невілла Міні («Австралія, великі держави та початок холодної війни») [36].

Українська історіографія вивчення окремих аспектів теми дипломної роботи представлена науковими статтями С. Белея [17], який висвітлює особливості держав середньої сили як суб'єктів міжнародних відносин, О. Галаджія [18], який дає оцінку співпраці АС з регіональними організаціями АТР, О. Романенка [22], який аналізує стратегії міграційної політики австралійського уряду.

Отже, аналіз історіографії проблеми свідчить про зацікавленість дослідників в її всебічному вивченні, яке на сьогодні ще не є завершеним і має перспективи подальшого розвитку. Стан розробки проблеми в сучасний період дозволяє проаналізувати історію зовнішньої політики австралійського уряду

протягом другої половини ХХ – початку ХХІ ст. й визначити ступінь активності АС на міжнародній арені в якості країни середньої сили.

1.2. Джерельна база дослідження. Всі документи і матеріали з питань зовнішньої політики АС протягом другої половини ХХ ст. і концепції «середньої сили» можна поділити на такі групи:

- 1) статистичні дані;
- 2) стенограми виступів політичних діячів АС;
- 3) політичні документи.

Найбільш репрезентативним джерелом є дані бюро перепису населення і статистики АС [1; 2; 3; 4]. Австралійське бюро статистики було створено в 1905 р. і стало незалежним статутним органом уряду Австралії, відповідальним за збір і аналіз статистичних даних, а також за надання рекомендацій федеральному уряду та урядам штатів. Бюро збирає та аналізує статистичні дані з економічних, екологічних та соціальних питань. Також воно висвітлює інформацію щодо освіти, довкілля, демографії, положення аборигенів і жителів островів Торресової протоки, стану здоров'я населення, рівня злочинності. Ці матеріали надають загальну картину політичного, соціального і економічного життя у вигляді статистичних матеріалів. У вирішенні проблеми, що досліджується, були використані статистичні дані зіставлені у хронологічних межах вивчення питання – 1950-1990-х рр. Загалом було проаналізовано збірку статистичних даних за 1953 р., 1970 р., 1985 р., 1995 р. За допомогою цього джерела було досліджено зовнішньоекономічну політику АС, визначено його основних торговельних партнерів, динаміку торгівлі з ними, проаналізовано одиниці експорту та імпорту.

Дуже цінним джерелом є стенограми виступів політичних діячів АС. Особливо варто відмітити збірку найважливіших промов австралійських політиків «Говорячи для Австралії: парламентські промови, що сформували нашу націю», яка дозволяє проаналізувати зовнішньополітичну позицію австралійського уряду в багатьох питаннях другої половини ХХ ст. через призму

ораторського мистецтва австралійських політиків [11]. Детально проаналізовано промову міністра імміграції Г. Оппермана 1966 р., засновниці Партії Однієї Нації П. Хенсон 1996 р., прем'єр-міністра Р. Мензіса 1950 р., лідера лейбористської партії А. Калвелла 1965 р. Теми промов даних політичних діячів торкалися різних сфер політичного життя Австралії (імміграційна політика, боротьба з комунізмом, війна у В'єтнамі).

Особливо варто відмітити передвиборчі промови провідних прем'єр-міністрів АС другої половини ХХ ст.: Р. Мензіса, В. Гофа, М. Фрейзера, Дж. Говарда [5; 6; 7; 8; 9; 10; 12; 13]. Цінність цих джерел в тому, що кожен політик в промові оголошував свої зовнішньополітичні погляди, здобутки минулих років на міжнародній арені й орієнтири на майбутнє. Значну увагу австралійські прем'єр-міністри приділяли питанням оборони, холодної війни й ядерної небезпеки, гуманітарної допомоги бідним країнам й екологічним питанням. Для аналізу передвиборчих промов було використано історико-порівняльний та ретроспективний методи, які дозволили порівнювати тенденції активності використання «середньої сили» в зовнішньополітичній діяльності прем'єр-міністрів.

Важливим джерелом є робочі матеріали засновника Інституту «Північ-Південь», директора Канадського інституту міжнародного миру і безпеки, Бернарда Вуда «Середні сили в міжнародній системі: попередня оцінка потенціалу» [16]. Ці робочі папери були підготовлені для зустрічі ООН з досліджень економіки, що відбулася у Гельсінках в березні 1986 р. Дослідник в даній роботі розглянув термін «середні сили», його важливість, системні тенденції, потенціал, багатостороннє співробітництво, проблему лідерства після гегемонії, багатокомплексні системи співпраці середніх держав, можливості та перешкоди для них в майбутньому. Дане джерело є змістовним для вивчення економічного фактору розвитку країн середньої сили у 1980-х рр.

Змістовним джерелом для вивчення імміграційної політики АС слугує політична стаття Артура Калвелла [14]. У 1945 р. його було призначено

міністром імміграції: на цій посаді він слідкував за виконанням розширеної післявоєнної імміграційної схеми, суворо дотримуючись політики «Білої Австралії». Також Калвелл був одним із найвидатніших противників участі АС у В'єтнамській війні, незважаючи на те, що така позиція в той час не була популярною. «Скільки австралійців буде завтра?» – маніфест А. Калвелла, в якому він попереджує співгромадян про національну демографічну катастрофу, якщо вони не стануть більш лояльними до нових іммігрантів з Центральної, Південної й Східної Європи. Щоб довести свою думку, політик ілюструє велику кількість статистичних даних. А. Калвелл в цьому джерелі наполягає на тому, щоб якнайшвидше заселити австралійський материк, аби в майбутньому протистояти густозаселеним азійським державам.

Репрезентативним джерелом є Біла книга «У національних інтересах. Зовнішня і торговельна політика Австралії», в якій були розписані головні орієнтири зовнішньополітичного курсу прем'єр-міністра Говарда на найближчі 15 років [15]. Її оприлюднили у 1997 р. міністр закордонних справ А. Даунер і міністр торгівлі Т. Фішер. В цьому звіті виборців проінформовано про національні й економічні інтереси, питання безпеки, глобалізацію та комунікаційну революцію, піднесення Східної Азії, стратегії просування економічних й національних інтересів Австралії, двосторонні відносини як основу зовнішньополітичної діяльності уряду Говарда. Дане джерело є корисним для аналізу позиції австралійського уряду напередодні ХХІ ст.

Отже, джерельна база дослідження є репрезентативною для вирішення поставлених завдань. Вона дозволяє прослідити ключові моменти та фактори становлення Австралії як країни середньої сили та прослідкувати зміни зовнішньополітичної парадигми АС протягом другої половини ХХ ст.

Таким чином, джерельна база дослідження і стан розробки проблеми у науковій літературі є репрезентативними, що дозволяє вирішити поставлені у дипломній роботі завдання. Вони дають змогу глибоко проаналізувати історію зовнішньої політики австралійського уряду протягом другої половини ХХ ст. й

визначити роль АС як міжнародного суб'єкта у післявоєнних реаліях та ключові моменти становлення його як країни середньої сили.

Розділ 2

ВПЛИВ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІМІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ Й ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА «СЕРЕДНЮ СИЛУ» АВСТРАЛІЇ

В даному розділі висвітлюються зміни в імміграційному курсі австралійського уряду та аспекти австралійської національної ідентичності, що сформувалися протягом другої половини ХХ ст. Також аналізується вплив цих двох чинників на становлення АС країною середньої сили.

2.1. Формування імміграційного й економічного вектору на Азію: причини та переваги. Держава середньої сили репрезентує себе в більшості випадків як країна-посередник між великими та малими державами. Доволі значна частина останніх – це країни Азії й Африки, з якими у АС впродовж всієї її історії були натягнуті відносини, що ґрунтувалися на традиційній нетерпимості австралійців до «іншого», яке могло забруднити культурну, демократичну, а головне білу австралійську спільноту. Чи можна було б вважати АС країною середньої сили (особливо в поведінковій концепції), якщо б австралійський уряд продовжував свою расистську політику білої Австралії й обмежував свій економічний потенціал торгівлею з Співдружністю націй на фоні більш вигідних партнерів? Я вважаю, що ні і, якщо проаналізувати зміни, які відбулися в Австралії протягом другої половини ХХ ст., можна стверджувати, що австралійські урядові кола теж були цієї думки. На моє переконання, становлення Австралії країною середньої сили варто розглядати як комплексний і багатогранний процес, саме тому важливо розглянути шлях пом'якшення імміграційної політики АС щодо азіатів й динаміку змін торговельних партнерів країни як складову цього процесу.

Загалом, можна виокремити три стратегії імміграційної політики Австралії після Другої світової війни:

1) політика асиміляції (1947-1960 рр.) – продовження заохочення імміграції з британського джерела, асиміляція іммігрантів з континентальної Європи, швидке прийняття ними «австралійського стилю життя», ігнорування їх власного культурного досвіду, уніфікація новоприбулих громадян. Австралія до кінця 1960-х років дотримувалася точки зору, що вихід на міжнародну арену нових азійських, африканських і південноамериканських держав не повинен мати згубних наслідків для національного ідеалу Австралії;

2) політика інтеграції (1960-70 рр.) – інтеграція та поступова адаптація іммігрантів до австралійського суспільства шляхом розроблення нового законодавства, введення курсів вивчення англійської мови й інших видів допомоги;

3) політика культурного різноманіття і мультикультуралізму (1970 р. – наші дні) – збереження унікальності кожного іммігранта за умови його толерантності до цінностей австралійської держави [22, с.167].

Під інтеграцією розуміли певну двоїстість етнічної самосвідомості на кінцевій стадії процесу інтеграції, двомовність (знання поряд з мовою країни походження англійської мови в її специфічній австралійській формі) та збереження певних елементів колишньої етнічної культури. Передбачалося, що шляхом інтеграції в австралійське суспільство повинні включатися етнічні групи, які сильно відрізняються від англо-австралійців у мовному та культурному відношенні (італійці, греки, вихідці з Азії тощо), а шляхом асиміляції – вихідці з Англії, США, Канади, Нідерландів, Скандинавії тощо [21, с.61].

Отже, ми бачимо, що процес пом'якшення парадигми імміграційної політики австралійського уряду був доволі поступовим та розміреним. Основним фактором, що вплинув на початок таких корінних змін була небезпека з боку Японії під час Другої світової, коли величезний материк з маленькою кількістю населення відчув себе як ніколи вразливим. Артур Калвелл, міністр з питань імміграції, на фоні цих страхів перед північним сусідом започаткував нову

імміграційну програму «Заселити або загинути», тобто «заселити» австралійський материк європейцями, аби не «загинути» від азіатів.

У 1945 р. він написав роботу «Скільки австралійців буде завтра?», в якій провокативно пояснював своїм співвітчизникам небезпеки, які завжди нависатимуть над ними, якщо материк не буде заселений настільки, наскільки це можливо. Політик використовує статистичні дані та таблиці, акцентуючи увагу на тому, що нестача населення – є проблемою номер один. Калвелл драматично порівнює австралійців з коалами: «Ми обидва належимо до вимираючих рас, і обидва на шляху до того, щоб стати музейними експонатами... Нам потрібно більше людей, щоб захищати наш континент і розвивати його ресурси. Населення в 15 000 000, наприклад, принаймні потроїло б промислове виробництво Австралії...» Політик наводить факти, які вказують на те, що природним приростом населення не вдасться вирішити цю проблему адже середня кількість дітей в сім'ї знизилася з 6 в 1875 р. до 2,2 в 1939 р. і, звичайно, ця тенденція зниження має намір продовжуватися. Калвелл в своєму «маніфесті» зазначає, що АС вже не може розраховувати на британське джерело іммігрантів, як було раніше, адже там рівень народжуваності ще нижче ніж в Австралії, тому вони після війни будуть берегти кожного свого громадянина. Більше того, той фактор, який був великою мотиваційною силою еміграції з Британії в минулому – страх перенаселення – не буде існувати в післявоєнній Британії. Теж саме стосується і країн Північної Європи, іммігранти з якої після колишньої метрополії були найбажанішим. Тому міністр з питань імміграції просить суспільство звернути увагу на інші джерела імміграції, особливо на Південну Європу, яка має позитивні темпи відтворення населення: «...чи готові австралійці приймати більше цих людей, якщо поселенці з британських джерел не доступні?... Якщо ми хочемо мати тисячі мігрантів, нам доведеться лібералізувати весь наш погляд на не британців і бути готовими допомогти їм адаптуватися до нашого способу життя. Ми не можемо вибирати, як робили це в минулому...» [14].

Питання до своєї нації Калвелл поставив доволі слушне, адже будь-які зміни, будь-яке порушення «статусу-кво» для австралійців справді було певним національним «стресом». І хоча в цій роботі ще відчувається страх перед Азією, несприйняття їх як потенційних громадян, а сам Артур Калвелл з гордістю заявляв, що «поки Лейбористська партія залишається при владі, послаблення політики Білої Австралії не буде» [38, с.177], але, на мою думку, саме його ідеї щодо прийняття «не британців», щодо необхідності змін, якщо на кону стоїть благополуччя країни, й дали перший поштовх до лібералізації імміграційної політики і стосовно азіатів.

Які ще фактори, крім Другої світової, вплинули на поступову відмову від політики білої Австралії? На мою думку, можна виокремити такі:

- 1) розпад колоніальної системи;
- 2) зниження присутності Великої Британії та США в Азійському регіоні наприкінці 1960-х рр.;
- 3) глобалізація й активізація руху проти расизму, натхненний міжнародною відразою до нацистської Німеччини;
- 4) зростання впливу нових незалежних азіатських і африканських держав, їх ворожість до політики білої Австралії;
- 5) формування австралійської національної ідентичності та поступовий відхід від британської спадщини;
- 6) нова стратегія оборонно-стратегічного вектору;
- 7) економічний фактор.

Зосередимося спочатку на перших чотирьох чинниках.

Після війни та розпаду колоніальної системи зросла зацікавленість австралійського уряду у розвитку та зміцненні економічних та політичних відносин із сусідами по АТР. Австралія прагнула зайняти лідируючі позиції, грати роль «мосту» між розвиненими країнами регіону, що було не сумісно з подальшим проведенням політики «білої Австралії» [21, с.59]. Невілл Міні в своїй статті «Кінець «Білої Австралії» та зміна сприйняття Австралією Азії»

наголошує на важливості того факту, що прихильність «могутніх друзів» Австралії до азійського регіону швидко зменшувалася наприкінці 1960-х років: Британія, відмовившись від своїх імперських амбіцій, відійшла від Східного Суєца і шукала для себе нового майбутнього в європейському співтоваристві, а Америка після невдачі у В'єтнамі відступила з Азії, запровадивши доктрину Ніксона, що передбачала не втручання Сполучених Штатів в сухопутні війни в Азії та надію на те, що їхні азійсько-тихоокеанські союзники візьмуть на себе основний тягар своєї оборони. Простими словами, «Азію залишили на самоті разом з усією її різноманітністю та складністю, співпрацею та конфліктами...» [38, с.182].

Суттєво вплинуло на трансформацію сприйняття Австралією Азії і глобалізація. Раніше, коли міжнародних інституцій було не так багато, а економіка АС була по суті одновекторною, австралійці справді відчували себе відчуженою спільнотою на краю світу зі своїми ідеалами, які, в цілому, не впливали суттєво на весь інший світ. Після Другої світової війни ситуація змінилася, адже держави ставали більш економічно взаємозалежними, а головне вибудовувалися спільні моральні ідеали, від яких австралійці вже не могли абстрагуватися.

У перші післявоєнні десятиліття, в результаті зростання впливу нових незалежних азійських і африканських держав, кампанія проти расизму набирала відчутних імпульсів. Через політику апартеїду Південна Африка була змушена вийти зі Співдружності Націй, а ООН прийняла «Декларацію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації». Рішення американського та канадського урядів усунути расові упередження з тодішніх імміграційних законів створили додатковий тиск на Австралію. Самі австралійці, як ніколи раніше, були відкриті для світової думки, а політики, дипломати, науковці, бізнесмени на зустрічах ООН, Міжнародної організації праці та багатьох інших міжнародних форумів зіткнулися з нерозумінням та ворожістю представників азійських націй щодо політики білої Австралії [38, с.178].

Таким чином, геополітична реальність, зростаюча «самотність» Австралії як західної держави в азійському регіоні й поглиблення глобалізації змушували австралійський уряд знаходити нові шляхи у майбутнє, що базувалися на укріпленні зв'язків з Азією, в певному пристосуванні до неї. Новий формат відносин між АС і Азією не міг бути можливим без переосмислення її імміграційної політики.

Політику білої Австралії урядові кола фактично закінчили з промовою, виголошеною міністром імміграції Губертом Опперманом 9 березня 1966 р. Незважаючи на те, що це була одна з найдраматичніших політичних змін, які коли-небудь відбувалися в Австралії, насправді були зроблені спроби мінімізувати масштаби реформ і встановити гарантії того, що соціальна однорідність буде незмінною. По-перше, було вирішено, що не європейці, які вже перебувають в АС за тимчасовим дозволом, але, ймовірно, будуть тут невизначено довго, не повинні чекати 15 років, перш ніж подавати заяву на громадянство Австралії, а повинні мати можливість подати заяву після п'яти років проживання. При цьому політик попереджає: «... це не означає, що кожен, хто отримав дозвіл на тимчасове проживання в Австралії, має право залишатися тут необмежений час, адже було б дуже несправедливо щодо країн, звідки вони прибули до нас, пропонувати 12 000 азійським студентам право оселитися в Австралії після п'яти років навчання. Метою прийому цих молодих людей... є допомога батьківщині студентів шляхом збільшення кількості кваліфікованих людей». Друге рішення полягало в тому, що заявки на в'їзд від людей, які бажають оселитися в Австралії, розглядатимуться на основі їх здатності легко інтегруватися в австралійське суспільство та кваліфікації, яка може бути корисною для Австралії. Такі іммігранти зможуть після п'яти років перебування в АС подати заяву на отримання статусу резидента та громадянства [11, с.184].

Варто зазначити, що головною метою імміграції залишалось інтегроване та переважно однорідне населення, але вищезазначені зміни дозволяли допустити «обраних» не європейців, здатних стати австралійцями та

приєднатися до національного розвитку країни. Прикладами цих «обраних» були особи зі спеціальними технічними навичками для робіт, які австралійці не в змозі виконати; особи, які досягли високих досягнень у мистецтві та науках або мають видатні досягнення в інших сферах; спеціалісти, які провели значний період часу в Австралії, наприклад, у філіях великих азіатських компаній; бізнесмени, які у своїх країнах займалися міжнародною торгівлею та могли б вести таку торгівлю з Австралії; особи, які проживаючи в АС, продемонстрували ідентифікацію з Австралією тощо [11, с.185].

Дані зміни можна назвати обережними, «маскувальними», але сама їх суть доволі революційна, адже поняття «кольору» та раси нівелювалися й на перше місце ставилися вже соціально-економічні фактори (висококваліфікована робоча сила – саме такий рід іммігрантів з Азії планувалося залучати до АС). Цікавою і дискусійною є думка Каневської щодо таких змін: «Отже, культурна та расова дискримінація пішли у минуле. В цей же час було започатковано заміщення колишньої системи дискримінації за расовою ознакою на дискримінацію з економічних та професійних якостей іммігрантів» [21, с.66].

У 1973 р. відбулася вже офіційна відмова від політики білої Австралії. Лейбористи на чолі з прем'єр-міністром Г. Уїтлемом, ухвалили «Офіційну декларацію про універсальну імміграційну політику», яка скасувала всі дискримінаційні обмеження щодо іммігрантів неєвропейського походження. Було введено поправки до закону про громадянство 1948 р., за якими всі іммігранти мають рівні права на отримання австралійського громадянства, для чого необхідно прожити в країні не менше трьох років, мати роботу, «хорошу поведінку» і чітке бажання залишитися в Австралії на постійне проживання. 31 жовтня 1975 р. федеральний парламент ухвалив закон, що забороняє расову дискримінацію і позбавляв сили всі закони штатів і територій, у яких містяться елементи расової дискримінації. «Ера Уїтлема символізувала прийняття мультикультуралізму, що прийшов на зміну асиміляції та інтеграції, як базису національної імміграційної політики» [21, с. 64].

Що являє собою «мультикультуралізм»? Сам цей термін означав курс на створення безконфліктного та поліетнічного суспільства на базі демократичних цінностей. При цьому наголошувалося на необхідності збереження національної самобутності кожного етносу, що проживає в Австралії, на базі рівності та толерантності. Простими словами, пропонується доволі ідеалістичне гасло – «єдність у різноманітті» [23, с.242]. Різноманіття справді ставало все помітнішим, АС перетворювався на мозаїку культур, а називаючи іммігрантів «новими австралійцями» материкова спільнота демонструвала не дуже вдалу спробу збереження фасаду національної однорідності. Мультикультуралізм дозволив новим іммігрантам розвивати власні мови та культуру, а не відмовлятися від них у процесі асиміляції. У 1989 р. австралійський уряд так визначив термін «мультикультуралізм»: політика, а точніше ідея, що означає право всіх австралійців, «у ретельно визначених межах», виражати та ділитися своєю індивідуальною культурною спадщиною та користуватися рівними правами на соціальну справедливість та економічні можливості. Усі австралійці мають «об'єднуюче зобов'язання перед Австралією», що включає в себе прийняття конституції, верховенство права, толерантності, рівності, парламентської демократії, свободи слова та релігії, англійської мови як національної і рівність чоловіків та жінок [38, с.187].

Загалом мрії А. Калвелла заселити АС поступово здійснювалися, хоча для цього часто використовувалися іммігранти з країн, які він вважав загрозою та небезпекою для материка. Усього у період 1947-1970 рр. до Австралію приїхало 2 685 439 осіб, тоді як у попередні півстоліття 627 тис. [21, с.56]. Внаслідок скасування всіх обмежень на в'їзд для мешканців азіатських країн частка їх серед іммігрантів, які приїхали до Австралії в 1976-1977 рр., перевищила одну третину, а за 1970-1979 роки склала майже п'яту частину чистої імміграції [21, с.59]. У 1998 р. кількість австралійців, народжених за кордоном, тобто недавніх іммігрантів становило 23% населення країни. Серед них вихідців з Великобританії було 6%, вихідців з Азії – 5%. Але якщо приплюсувати сюди

дітей азіатських іммігрантів, народжених вже в АС, цифра виходить набагато більша [21, с.355]. З 1975 по 1984 рік Австралія прийняла 90 000 індокитайських біженців і близько 100 000 інших жителів Азії та тихоокеанських островів, і в результаті відсоток неєвропейського походження населення зріс з 0,5 у 1947 р. до 2,5 у 1984 р. [38, с.183].

Розглянемо матеріал, що повідомляє про етнічний склад населення Австралії за 1861-78 і за 1981-83 рр. У роботі представлені статистичні матеріали з коментарями Памели Гутман, яка є членом Ради Австралійської асоціації азіатських досліджень. Вона в 1983 р. зазначає можливі мотиви АС щодо прийому біженців з азійського регіону: прояв австралійського «бренду західного гуманізму», один із небагатьох успіхів АС у співпраці з цим регіоном за межами оборонної та економічної сфер, але найважливіше те, що уряди АСЕАН повинні були побачити в прийнятті переміщених азіатських меншин однозначний кінець політики Білої Австралії. Дослідниця стверджує, що на фоні збільшення кількості азіатів в країні і через імміграцію, і через прийом біженців, виникає потреба в більш глибоких знаннях про Азію на багатьох рівнях, і ця потреба може бути задоволена лише шляхом викладання відповідних дисциплін. Існує, дійсно, певна небезпека того, що спеціалізовані курси країнознавства, через їх акцент на відмінностях між австралійською та азіатською культурами, можуть сприяти розвитку негативної реакції на азіатську імміграцію. Курси про Азію, на її думку, мають бути спрямовані на підкреслення подібності, а також відмінностей. Азіатські студії повинні застосовуватися до всіх відповідних дисциплін, а не залишатися лише областю спеціалістів з Азії. Памела Гутман впевнена, коли цього буде досягнуто, кліше про те, що Австралія є частиною Азії, має шанс стати реальністю [29, с.32].

Але не всі були раді біженцям з азійського регіону й таким радикальним змінам в імміграційному курсі країни, як Памела Гутман.

У 1984 р. один із найкращих істориків АС професор Мельбурнського університету Джеффри Блейні, а у 1987 р. тодішній лідер опозиції Джон Говард

спробували вплинути на скорочення імміграції з країн Азії, виступивши з публічними заявами на підтримку збереження британських традицій у культурі Австралії. У відповідь була потужна реакція прихильників мультикультуралізму: ліві сили всередині країни та уряди азійських сусідів АС звинуватили Блейні в расизмі і змусили його звільнитися з університету, а Говарду довелося піти у відставку з посади лідера лібералів [23, с.288].

Та найбільш ярим противником політики мультикультуралізму можна назвати Полін Хенсон, яка у 1997 р. створила Партію Однієї Нації (ПОН), яка через рік на виборах у Квінсленді несподівано здобула велику перемогу. Їй віддали голоси 23% виборців, що дозволило ПОН провести до парламенту штату 11 депутатів. Для більш глибокого розуміння ідей П. Хенсон проаналізуємо промову, яку вона виголосила 10 вересня 1996 р. у Федеральному парламенті. Загалом лейтмотивом її виступу стало гасло «Прокинься, Австралія, поки не пізно!», що означало сприйняття нею політики тодішнього уряду як жахливого сну або як занадто ідеалістичних марень.

П. Хенсон розкритикувала політику щодо підтримки аборигенів, як таку що заохочує поділ австралійського суспільства та нерівність: «Я не вважаю, що колір шкіри визначає, чи ви в невігідному становищі...» Та найбільш грізно вона виступає проти «азіатизації» Австралії: «Я та більшість австралійців хочуть радикального перегляду нашої імміграційної політики та скасування мультикультуралізму. Я вважаю, що ми в небезпеці бути затоплений азіатами. Між 1984 і 1995 роками 40% усіх іммігрантів, які прибули до цієї країни, були азійського походження. Вони мають свою культуру і релігію, утворюють гетто і не асимілюються. Звичайно, мене назвуть расисткою, але якщо я можу запросити в свій дім кого завгодно, то я маю право вирішувати, хто приїжджатиме і в мою країну. По-справжньому мультикультурна країна ніколи не може бути сильною або об'єднаною. Світ повний невдалих і трагічних прикладів, від Ірландії до Боснії, Африки... Артур Калвелл сказав: Японія, Індія, Бірма, Цейлон і кожна нова африканська спільнота проти білих і одна проти

одної. Чи потрібні нам ці люди тут? Я чистокровна австралійка, яка каже «ні» і говорить це від імені 90% австралійців...» Аргументує вона свою позицію і економічними вигодами, адже скасування політики мультикультуралізму заощадить мільярди доларів, а черги на соціальну допомогу будуть отримувати етнічні австралійці, «громадяни першого класу», а не некваліфіковані іммігранти, які навіть не володіють вільно англійською мовою [11, с.269-270].

Цю промову широко критикували як расистську та образливу. Згодом парламент одноголосно схвалив пропозицію про засудження расової нетерпимості та підтвердження права всіх австралійців на однакову повагу, незалежно від раси, кольору шкіри, віросповідання чи походження. На прикладі реакції на цю промову можна справді побачити корінні зміни, що відбулися в свідомості австралійців, адже рівно 100 років назад така промова мала б шалений успіх та підтримку в парламенті та у суспільстві.

Тепер більш детально розглянемо економічний фактор, що вплинув на поступову відмову від політики білої Австралії. Якщо ми беремо за основу функціональний підхід, за яким аналізуємо державу середньої сили по «функціональним» критеріям, то для нас важливо розглянути і економіку АС протягом другої половини ХХ ст. Чи можна було б розглядати Австралію як країну середньої сили, якщо б її економічний потенціал був здебільшого обмежений британським ринком збуту та британським імпортом? Чи правильно, коли економіка країни фактично залежить від іншої, далекої держави, яка продовжує економічно поводити себе як метрополія?

За даними Австралійського бюро статистики в 1950-51 рр. найбільше імпортованих товарів надходило з Британії (48,13% від всього імпорту), США (8,21%), Індонезії (2,93%), Франції (2,21%) [1, с.479], а експортували найбільше до Британії (32,65%), США (15,16%), Франції (9,15%). Відсоток експорту до Японії становив – 6,27% [1, с.481].

Вже у 1968-69 рр. лідерські позиції торгівельних партнерів АС суттєво змінилися: США зайняли перше місце серед країн, з яких АС імпортує (25,46%),

Британія – друге місце (21,54%), Японія – третє (11,95%). Що до експорту австралійської продукції, то тут наявні ті ж самі країни, але в іншому порядку: Японія (24,36 %), США (14,23%), Британія (12,59%) [2, с.303]. Така сама ситуація з експортом спостерігається і в 1978-79 рр.: Японія та США займають перші позиції як країни-експортери, на третьому місці Нова Зеландія [3, с.673].

Аналізуючи графіки Австралійського бюро статистики про відсоток австралійського експорту та імпорту за 1987-1992 рр., можна стверджувати, що АС найбільше експортує до Японії, а найбільше товарів приймає з США. Також простежується значне збільшення експорту до країн АСЕАН. [4, с. 769-770]. Серед інших важливих у цей період торгових партнерів для експорту АС можна відзначити Південну Корею, Тайвань, Сінгапур, Нову Зеландію. А крім США Австралія активно імпортує з Японії, Нової Зеландії, Британії, Німеччини, Китаю [4, с. 771-772].

Проаналізувавши ці дані, можна прослідкувати, як протягом другої половини ХХ ст. зменшувалася частка Британії в експорті та імпорті АС (з 32,65 % та 48,13% до 12,59% та 21,54%), та збільшувалася частка експорту АС до Японії (з 6, 27% до 24,36 %); Японія залишалась основним ринком для продукції АС до кінця ХХ ст. Виходить доволі цікава ситуація, коли головний ворог Австралії поступово стає головним імпортером її продукції. А дані за 1987-1992 рр. дають змогу зробити висновок, що торгівля АС до кінця століття стає більш багатовекторною та направленою на країни свого регіону. США залишаються для Австралії основним джерелом імпорту та стабільним покупцем її експортної продукції.

Варто зазначити, що австралійський уряд був ініціативний у сфері економічного регіонального співробітництва в останню чверть ХХ ст. Вже 1984 р. він підхопив ідеї створення «тихоокеанського співтовариства», які висували Вашингтон і Токіо. Під час своїх поїздок країнами АСЕАН та Індокитаю лідери АС прагнули заручитися підтримкою своїх зарубіжних колег і зміцнити їхню довіру до Австралії. У 1989 р. у Сеулі прем'єр-міністр Р. Хоук запропонував

своїм найближчим сусідам створити зону вільної торгівлі в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, а у складі нової організації АТЕС (Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва) представники АС спочатку намагалися відігравати провідну роль. Головною метою цієї угоди був режим лібералізації торгівлі в АТР, на який покладали великі надії керівники австралійської економіки, яка потребувала ринків збуту своєї продукції. Не останню роль відіграло бажання створити певну регіональну протизавагу домінуючому впливу США в АТР. Проте Вашингтон негайно відреагував на ініціативи АС, і в результаті переговорів США не лише опинилися у складі країн – учасників АТЕС, а й зайняли там одне з керівних місць [23, с.297].

«З подальшим відкиданням ЄЕС інтересів Австралії ми будемо все більше залучені до економіки різних азіатських країн. Інтерес до Австралії вже зростає в Гонконгу, оскільки економічні умови там погіршуються. Оскільки ми страждаємо від євроцентричних економічних концепцій минулого, справді існує небезпека, що без значного збільшення наших азіатських ринків ми станемо бідним білим сміттям регіону», – попереджає Памела Гутман у 1983 р. [29, с.31]. Дослідниця правильно відчула тодішні світові тенденції та необхідність відходити від архаїчних економічних традицій й дивитися у «азійське майбутнє», усуваючи будь-які бар'єри в угодах з іноземними партнерами та укладаючи договори про зони вільної торгівлі із сусідами. Цікаво, що вона вже не сприймає АС як аванпост білої західної цивілізації серед небезпечних кольорових чужинців (популярне самоусвідомлення австралійцями своєї країни на початку ХХ ст.), а зазначає, що АС може стати «білим сміттям регіону», якщо не буде проводити раціональну економічну політику.

Джаред Даймонд зазначає, що протягом другої половини ХХ ст. змінилися не лише основні торгові партнери (європейські на азійські), а й сам австралійський експорт (сільськогосподарська продукція на корисні копалини). Традиційна вовна та інша продукція сільського господарства займали в кінці ХХ ст. лише третє місце серед австралійських джерел надходження іноземної

валюти. Найціннішими в експортному плані є вугілля, золото, залізо, алюміній, мідь, нікель, алмази – все це азійські країни імпортують з Австралії майже у 5 разів більше ніж Європа (трьома основними споживачами австралійських корисних копалин є Японія, Південна Корея і Тайвань). Зрозуміло, що ці зміни в структурі торгівлі супроводжувалися і змінами у сфері імміграції. Цікавою є думка Д. Даймонда щодо хибності політики «заповнення Австралії людьми», адже на заваді цього є вагомі екологічні та економічні причини: довкілля Австралії не надто сприятливе і здатне забезпечити засобами існування не всіх жителів країни. Збільшення населення зменшує її валютні надходження від експорту на одну людину [19, с.472-473]. Але більшість австралійських політичних діячів протягом другої половини ХХ ст. не задумувалися про це, бажаючи заселити величезну площу материка для економічного процвітання й оборонного потенціалу, про що і свідчить проведення активної імміграційної політики в той період. До речі, Артур Калвелл теж тверезо оцінював можливості австралійського материка щодо кількості населення: «Правда полягає в тому, що Австралія є відносно «бідною» землею... Ми успадкували посушливий континент, погано забезпечений великими річками...» Він критикує діячів, які оптимістично говорять про 100 млн австралійців, стверджуючи, що більш реальною перспективою є близько 20 млн громадян; при цьому політик сподівається, що технологічні вдосконалення в сільському господарстві та промисловості в майбутньому дозволять збільшити цю цифру [14].

Попри позитивні зміни, що відбувалися протягом другої половини ХХ ст., в останню його декаду просліджувалися доволі анахронічні думки в урядових колах АС. Марк Бісон в своїй статті зазначає, що попри неминучу геополітичну реальність, яку потрібно було сприймати серйозно, австралійська зовнішня політика щодо Азії протягом всього ХХ ст. в більшості випадків була «опортуністичною та безцільною», а відносини АС і Азії навіть в 1990-х рр. дослідник характеризує як «частково економічну вигоду, частково стратегічну загрозу» [25, с.44-45].

Дослідник звертає увагу на те, що ставлення до Азії зазнало помітних змін в АС в середині 1990-х років: значущість Азії зменшилася в умах ряду ключових політиків, з'явилися сумніви щодо переваг подальшої інтеграції у регіон. Після економічної кризи в Східній Азії з'явилася широко поширена думка, що Південно-Східна Азія просто не є такою важливою, як раніше. Прем'єр-міністр Джон Говард заявив, що Австралія тепер є «сильною людиною Азії» [25, с.53]. Ще одним із найбільш показових сигналів про те, як австралійський уряд бачив свої відносини з регіоном в той період, є заява Олександра Доунера, міністра закордонних справ (1996-2007 рр.), в якій він стверджував, що існують дві можливі форми регіоналізму, одна «практична» і друга «культурна», при цьому Австралія може практикувати лише певну форму практичного регіоналізму, оскільки стійкі культурні відмінності між Австралією та Азією неминуче перешкоджають розвитку тісніших зв'язків. Марк Бісон дуже критично ставиться до таких заяв, зазначаючи, що такі зауваження австралійських політиків фактично призупинили в Австралії процес формування східноазійської ідентичності. Цікавою є також думка М. Бісона про те, що консолідація більш тісних економічних і стратегічних зв'язків з США робить Австралію вразливою для критики щодо того, що вона не є і ніколи не зможе бути «справжнім» і відданим членом регіону, що вона залишається прихильною до своїх традиційних, культурних і політичних союзників, ніж до своїх сусідів. В довгостроковій перспективі це може спричинити те, що Австралія, яка починає ідентифікувати себе в першу чергу з позарегіональною державою, не зможе будувати більш тісні відносини з Азією, особливо в стратегічному плані [25, с.49]. «Незважаючи на всі твердження про відсутність необхідності вибирати між географією та історією, майбутнє Австралії явно залежатиме від регіону, до якого вона географічно прилягає. Не маючи чітко визначеної стратегії заохочення тісніших відносин зі своїми сусідами... Австралія може дедалі більше маргіналізуватися з регіону, від якого залежить її довгострокова військова та економічна безпека», – попереджає дослідник [25, с.54].

Отже, протягом другої половини ХХ ст. відбулася потужна трансформація політичних орієнтирів австралійського уряду через ряд причин. Зміна ставлення правлячих кіл АС до азіатських іммігрантів була пов'язана як з міркуваннями економічної доцільності, так і з її переходом до політики австралійського регіоналізму, а посилення гуманітарних аспектів імміграційної політики Австралії сприяло зміцненню її міжнародного авторитету. Політика білої Австралії не відповідала реаліям, в яких опинився АС після Другої світової. Особливо це стосувалося економічних реалій: до кінця століття головними торговими партнерами країни стали держави Азії – Японія, Республіка Корея, Тайвань, КНР. Продовження расистської імміграційної політики стримувало б більш якісну співпрацю Австралії з Азійським регіоном і перетворювало б її на регіонального «ізгоя», що могло дуже негативно вплинути й на статус АС як держави середньої сили. Варто, зазначити, що еволюція від політики асиміляції та інтеграції до політики мультикультуралізму давалася австралійському суспільству не просто й навіть на початку ХХІ ст. можна було почути від австралійських політиків доволі суперечливі заяви, але загальна орієнтація країни і в економічному, й імміграційному плані стала більш багатовекторною та направленою на «географічних», а не «культурних» сусідів.

2.2. Австралійська національна ідентичність й британська спадщина.

Політика білої Австралії сприяла формуванню нації з домінуванням «білої», англо-кельтської культури, яка довгі роки було стержнем австралійської держави. Але водночас така ситуація ускладнювала розуміння національної ідентичності австралійців: більшість з них називала себе англо-австралійцями, ірландцями-австралійцями тощо, тобто була присутня певна національна бінарність. Що важливо, таке мислення побутувало і в духовному, і в політичному житті австралійців. Якщо ми звернемося до ієрархічного підходу в концепції держав середньої сили (державна сила класифікується за «ієрархічною шкалою»), то АС постане як ідеальна «середня» країна, яка довгий час була «під» могутньою Великобританією і «над» своїми «відсталими» азіатськими сусідами.

Але, я вважаю, що при функціональному підході і поведінковій концепції поняття національної ідентичності та незалежності (економічної, оборонної тощо) від однієї великої держави є доволі значними факторами, які впливають на роль країни середньої сили на міжнародній арені. Тому важливим є дослідити процес трансформації австралійської національної ідентичності і те, як це взаємопов'язано з поступовим відмежуванням від Британії в другій половині ХХ ст.

З самого початку варто зазначити, що ідентичність багатогранна, складна та фрагментована, що, звичайно ускладнює її вивчення. Так і австралійська національна ідентичність є багатоскладовою, а в певні моменти її історії один із фрагментів ставав більш яскравим та загальноприйнятним.

Один із цих важливих фрагментів – є «британство». Саме британська етнічна приналежність стала запорукою національної єдності, міцно пов'язавши АС із колишньою метрополією. Було дві альтернативи, два інших фрагмента, які могли стати в основі національної ідентичності австралійців: приєднання до спадщини аборигенів та історія австралійських поселенців. Однак вони свого часу виявилися не актуальними. Аборигени не мали історії в тому сенсі, в якому його розуміли представники європейського світу: минуле аборигенів було безславним, їхнє теперішнє жалюгідним, а їхнє майбутнє – неминуче зникнення. Звичайно, були присутні деякі культурні присвоєння, що допомогли виділити особливу австралійську ідентичність, але як джерело значущої спадщини аборигенна культура не була підходящою. Щодо австралійських поселенців, то, на думку більшості сучасників, історія австралійських колоній теж не була достатньо величною. Австралійці кінця ХІХ ст. справді вже мали виразні австралійські культурні атрибути ґрунтовані на егалітаризмові, але національний міф вимагав більш грандіозних та героїчних символів – тобто символів могутньої Британської Імперії, які дозволяли австралійцям вийти за межі місцевої лояльності та уявити себе як національну спільноту з глибоким історичним корінням [34, с.502].

Є ще один важливий, але знехтуваний аспект австралійської національної ідентичності – це каторжницьке походження перших поселенців. Б. Трантер, Дж. Донохью проаналізували дані дослідження конституційного референдуму 1999 р., отримані з архіву даних соціальних наук Австралійського національного університету і дійшли висновку, що твердження деяких австралійців про походження від засуджених, яких відправили до Австралії на початку британського заселення материка, – це не просто кровні зв'язки, а аспект національної ідентичності. Аналіз показав, що молоді австралійці з робітничого класу найімовірніше визнають себе нащадками каторжників, тоді як старші, освічені міські жителі з високим рівнем доходу найрідше. Цікаво те, що в даному випадку мають значення не справжні кровні зв'язки, а духовна спорідненість, проголошена в ідеалах далекої епохи: походження простежується не через сімейні родоводи, а через стійкість певних видів чеснот. Протягом останніх десятиліть ХХ ст. стало більш прийнятним визнавати австралійську каторжну спадщину, а не приховувати її, а каторжницьке походження стало однією із найбажаніших цілей у генеалогічних дослідженнях. Дослідники зазначають, що дана ситуація яскраво ілюструє різницю між есенціалістською (ідентичність дається природним шляхом) та соціально сконструйованою ідентичністю (добровільні зв'язки та спільні зобов'язання перед основними інститутами суспільства), адже багато з тих, хто в даних опитування стверджує, що має каторжницьке походження, конструюють ідентичність, а не посилаються на справжню кровну лінію [42, с.555-557].

Таким чином, можна побачити, що австралійська національна ідентичність справді є дуже багатогранною. Але чому саме британський фрагмент поглинув всі інші аспекти ідентичності і як самі австралійці сприймали Британію та себе як націю?

Невілл Міні в своїй статті «Британство та австралійська ідентичність: проблема націоналізму в історії та історіографії Австралії» стверджує, що британство було навіть більш потужною національною ідеєю в Австралії, ніж у

Британії. Так сталося через те, що у Британії лібералізм і консерватизм створили перешкоди для повного прийняття націоналізму, а АС був в певній мірі «чистою дошкою», тому в ньому монарх став символом британського народу, а не главою спадкової класової системи. Також причиною більшої популярності «британства» на материку було відчуття крихкої влади над величезною землею в азійському оточенні, що спричиняло емоційну травму і підвищувало привабливість расової та культурної спадщини Британії як основи австралійської національної ідеї [37, с. 81]. Схожих думок і Рассел Макгрегор в своїй статті «Необхідність британства: етнокультурне коріння австралійського націоналізму»: «Британство не було ані ворожим, ані випадковим для австралійського націоналізму. Воно було його невід'ємною частиною, навіть необхідною для нього. Щоб закріпити свою націю та сприяти народним почуттям колективної солідарності, австралійські націоналісти не мали іншого вибору, як звернутися до британської спадщини... британство забезпечило етнічне ядро, в яке були влиті громадянські і територіальні елементи, щоб створити виразно австралійський націоналізм, але водночас палко британський: композитний націоналізм...» [34, с. 494]. Дослідник запевняє, що в даному випадку «британець» не відноситься до етнічної приналежності, адже ніде на Британських островах не можна знайти групу етнічних британців: там британський націоналізм є переважно громадянським різновидом, який перекриває різні етнічні ідентичності (англійську, шотландську, валлійську, ірландську тощо). Однак британство, вирване з місця свого походження та пересажене на новий, австралійський ґрунт, переформовувався у нову парадигму національного мислення: географічне, культурне та шлюбне змішання позбавило ідентичностей острова жорсткості, звівши їх до переважно фольклорних залишків. Навіть ірландські австралійці загалом сприйняли міф про британство [34, с. 500].

Отже, суттєвою причиною популярності британства як основи національної ідентичності була слава й героїчна історія метрополії та імперські

символи. Особливо варто відзначити британсько-австралійський композитний націоналізм Рассела Макгрегора. На мою думку, таке визначення австралійської національної ідентичності є найбільш об'єктивним, адже ґрунтується на двох важливих взаємодіючих компонентах, а не на антагонізмові національних теорій.

Загалом існує точка зору на відносини між Британією та Австралією, що ґрунтується на термінах домінування та захисту: австралійці виконують роль підлеглих, які насолоджуються своєю залежністю та відданістю до своїх далеких захисників, «це в'язні, які люблять свої ланцюги». За цією теорією австралійські політики були жертвами синівської шанобливості, яка дала змогу британському уряду заманювати їх у пастку [24, с. 86]. Радикальні націоналісти після Другої світової війни вважали, що між АС і Британією присутня вроджена антипатія: вони тлумачили британську лояльність та ідентичність як перешкоди для реалізації справжньої австралійської національної ідеї. Австралійські історики вважали, що такі незграбні та штучні зв'язки неминуче мають поступитися місцем природному антагонізмові між ними [34, с. 494-495]. Серед значної кількості вчених, особливо тих, хто займається центральними питаннями національної історії, існувала тенденція припускати, що австралійці з самого початку (від часу прибуття перших європейських поселенців) невблаганно боролися за національну незалежність. Ця версія австралійської історії представлялася також як історія «зірваного» націоналізму. Причинами були потреба в британському захисті, британська культурна гегемонія й маніпуляції, які підбурювали місцевих «англо-австралійців» перешкоджати досягненню головної національної мети [37, с. 76-77].

Ми бачимо, що існує поширена тенденція австралійських істориків проблематизувати зв'язок Британії та Австралії, виставляючи при цьому австралійських політиків та громадян як жертв, які постійно підкорялися своєму могутньому захиснику, забуваючи про свої інтереси. Але чи справді це так? Чи справді Австралія здавалася такою невіддільною від Великобританії та схожою на неї у всіх сферах?

Росс Маккіббін наводить три приклади відмінностей між Британією та Австралією, які дають відповідь на питання «Чому Австралія насправді не схожа на Британію?» Варто зазначити, що дослідник фокусується на «моделях» економічної та політичної поведінки, які Британія не прийняла:

1) протекціонізм в Австралії. Ця модель не була прийнята Британією, для чого існувала низка причини. Найважливішою, звичайно, була ідеологічна сила вільної торгівлі в Британії;

2) відсутність фракційності в британському робітничому русі та його порівняльна єдність порівняно з Австралією. Фракційність Австралійської лейбористської партії та австралійської політики загалом є однією з перших речей, які британці оцінюють несхвально. Можливе пояснення цього полягає в тому, що британська лейбористська партія в цілому перейняла практику старих партій у системі, яка суворо зв'язана правилами та нормами. Однією з помітних особливостей австралійського фракціоналізму є його тенденція групуватися навколо окремих профспілок, жодна британська профспілка не мала подібного впливу;

3) інституційний консерватизм британської політики порівняно з австралійською. Австралійці здебільшого були готові до експериментів, а британці, з іншого боку, виявилися не спроможними реформувати свої політичні інститути чи процедури голосування (для австралійців це одна з найбільш незрозумілих рис британського політичного життя) [35, с. 63-65].

На противагу концепції антагонізму між Австралією та Британією та позиції «жертви» австралійського уряду, Рассел Макгрегор стверджує, що «австралійці дотримувалися міфу про британство зазвичай не тому, що вони були прислужниками Імперії чи безхребетними напівпатріотами, а тому що британський символ був життєво важливим джерелом міфів, від яких залежала національна солідарність...» [34, с.503]. Невілл Міні також не погоджується з твердженням, що британство австралійців було результатом імперської культурної гегемонії та колоніальної залежності від британського захисту.

Дослідник звертає увагу на великий геополітичний розрив між Австралією та Великобританією, який створив прірву між спільністю культури та спільністю інтересів. Для європейських народів ці дві фрагменти національної ідентичності злилися, але в АС, коли ці дві ідеї зіткнулися, австралійці все ж віддали перевагу спільним інтересам австралійського материка, а не культурі: торгівля, імміграція, оборонна політика тощо. Часто ці інтереси йшли всупереч з британськими. Прихильність Великобританії до вільної торгівлі стояла на шляху економічного розвитку АС, потреба Британії в азіатських союзниках робили її неприхильною до імміграційної політики Австралії; заклопотаність Великобританії рівновагою сил у Європі призвела до того, що вона байдуже ставилася до тихоокеанської оборони. У результаті виникла дисгармонія між культурним тлумаченням нації та політичним [37, с. 84-85]. Насправді австралійські уряди були доволі «не дисциплінованими», захищаючи свої інтереси: австралійський протекціонізм був не вигідним для Британії, а самі австралійці постійно вимагали для себе економічних пільг в імперській системі. Австралійський уряд враховував як загальні імперські інтереси, так і специфічні інтереси Австралії, особливо в період світових війн [24, с. 89-90]. Варто зазначити, що в австралійських урядів було переконання у тому, що їхні власні інтереси еквівалентні імперським інтересам. Виходило, що, оскільки обов'язком британського уряду було відстоювати імперські інтереси, то він повинен був робити те, що йому говорить австралійський уряд. Австралійці докоряли британським політикам, коли вони ставили британські інтереси вище інтересів австралійського уряду (на їх думку загальноімперських) [24, с. 95]. Почуття змішаного роздратування та прихильності керувало австралійцями щодо Британії і деяких її політичних рішень. Таким чином, ми можемо дійти висновку, що ідея беззаперечного послуху є не дуже об'єктивною для оцінки відносин АС і Британії.

При цьому не варто і применшувати вагу залежності АС від Британії. Австралійські громадські інститути та ідеали походять від британських

оригіналів, главою австралійської держави є британський монарх, і багато символів громадянської нації – гімн, прапор, почесні, титули – залишалися довгий час повністю або значною мірою британськими. Близькі стосунки між АС та Великою Британією визначали навіть австралійську екологічну та демографічну політику. Австралія «імпортувала» деякі британські культурні й матеріальні цінності, які для австралійських умов часто були недоречними. Наприклад, надмірна капіталізація землі, яка призвела до того, що австралійці взяли на озброєння сільські агрокультурні цінності, зумовлені їхньою британською спадщиною, а не низькою родючістю австралійських земель. Цей сільський світогляд довгий час був перешкодою для вирішення однієї з проблем АС: занадто великий вплив сільських виборців, незважаючи на те, що Австралія протягом ХХ ст. формувалася як країна з дуже високим рівнем урбанізації [19, с. 469]. Також цікавими прикладами таких запозичень є розвиток вівчарських ферм на материку за прикладом Британії (у висновку багато з них виявилися нерентабельними й спричинили деградацію австралійських ґрунтів) [19, с. 465], завезення кроликів та лисиць для того, щоб сільська місцевість виглядала більш «англійською» [19, с. 467], знищення місцевої австралійської рослинності і насадження знайомих рослин з Британії тощо. Всі ці заходи були недоречними та шкідливими для австралійського навколишнього середовища, але потрібними для підтримання візуального британства на незнайомих землях.

Джаред Даймонд в своїй роботі «Переворот» розглядає невивухове розгортання кризи в Австралії, яка переформатувала її національну ідентичність у післявоєнні роки. Так, розділ про Австралію автор називає «Австралія. Хто ми такі?», що відразу вказує на суть кризи та основну проблему визначення національної ідентичності серед населення АС протягом ХХ ст. Автор зазначає, що у другій половині ХХ ст. фундаментальна реалія австралійського суспільства полягала у тривалому протиріччі між географічним розташуванням Австралії, з одного боку, та складом її населення й емоційно-культурними зв'язками – з іншого. Населення АС та її національна ідентичність були переважно

британськими, хоча Австралія розташована майже за півсвіту від Британії. Так автор наводить приклад з власного життя, коли прибувши в 1964 р. в АС він не побачив жодних ознак географічної близькості Австралії до Азії і, що вона «була більш британською, ніж сама Британія». Але коли він потрапив в цю країну знову у 2008 р., він зміг з ретроперспективного погляду дійсно відмітити якісні зміни, що відбулися в австралійському суспільстві: велика кількість азіатів, а також японських й тайванських ресторанів тощо. Проте мовою Австралії досі є англійська, королева Великої Британії досі є символічною главою держави, а прапор Австралії досі містить зображення прапора Британії [20, с. 239-240]. Автор стверджує, що на успішне вирішення цієї кризи вплинули вибіркові зміни зі сторони австралійського уряду впродовж другої половини ХХ ст.

Друга світова війна підштовхнула австралійців до усвідомлення того, що їхнє глибоко вкорінене уявлення про свою країну як про другу Британію, розташовану на протилежному боці планети, стає старомодним і вже не відповідає тим обставинам, в яких опинилась Австралія. Для австралійців падіння Сінгапуру стало шоком, а також його сприйняли як зраду Австралії з боку британської батьківщини. Після цього зв'язки Австралії з Британією почали поступово послаблюватися, сталися зміни і в самоусвідомленні австралійців, які відійшли від парадигми вірний британець в Австралії.

Різко погіршилися австрало-британські відносини після 1968 р., коли Лондон оголосив про згорання своєї військово-політичної присутності на схід від Суеца. Це означало офіційну відмову від тривалого статусу Британії як захисника АС. Але наступний крок Лондона більш болісно сприйняли в АС: у 1971 р. британський уряд, прагнучи якнайшвидше приєднатися до європейського «загального ринку», запровадив новий імміграційний закон, згідно з яким австралійці раптово виявилися не особами, прирівняними до британських підданих, з правом вільного в'їзду в межі Сполученого Королівства, а чужинцями, які потрапили в категорію «інші» і вимушені стояти в чергах митного контролю. Такі дії Лондона розцінювалися знову як зрада [23, с. 226].

З австралійської точки зору може здатися, що ідентичність австралійців змінилася раптово і всебічно 1972 р., коли до влади в країні прийшла Лейбористська партія під проводом прем'єр-міністра Г. Вітлема. Протягом своїх перших 19 днів перебування при владі він почав терміново втілювати в Австралії радикальну програму вибіркових змін: скасування обов'язкового призову до армії в загальнонаціональному масштабі, виведення всіх австралійських військ із В'єтнаму, визнання Китайської Народної Республіки, надання незалежності Папуа-Новій Гвінеї, якою Австралія керувала понад 50 років, заборона в'їзду для спортивних команд, сформованих за расистським принципом, скасування можливості висунення австралійців кандидатами на отримання британських почесних титулів та нагород і запровадження суто австралійської системи нагород, офіційна відмова від політики «Білої Австралії». Але Джаред Даймонд стверджує, що правильним буде охарактеризувати ці реформи визнанням того, що вже сталося, адже кроки до цих змін були і до. Інтереси як Британії, так і Австралії змінювалися, а їхнє самоусвідомлення застарівало і не відповідало часу: «...річ була не в тім, що австралійські сини та доньки британської батьківщини оголосили свою незалежність. Це сама батьківщина оголосила свою власну незалежність, послабивши зв'язки зі Співдружністю і відмовившись від своїх дітей» [20, с. 264-265]. Постійні звинувачення у зраді зі сторони АС гальмували розвиток її економіко-політичних зв'язків з сусідніми азійськими країнами і лише тоді, коли країна взяла на себе персональну відповідальність за свою політику й економіку, вона змогла вийти з кризи [20, с. 402].

У серпні 1985 р. австралійський уряд офіційно оголосив, що заборонені всі звернення до Таємної Ради королеви, а Високий суд Австралії стає останньою та єдиною апеляційною інстанцією в АС. Таким чином, юридична система країни стала повністю самостійною та незалежною від Великобританії. Протягом цього курсу в 1986 р. було прийнято Закон про Австралію, який зафіксував остаточне відділення АС від Великої Британії: закони Сполученого Королівства оголошувалися нелегітимними на території АС. Єдиним правом номінального

глави держави – монарха Великої Британії – залишалося право призначення свого представника в Австралії – генерал-губернатора. Було скасовано право апеляції до Таємної ради королеви з боку штатів [23, с. 293].

Важливою віхою в процесі віддалення АС від британської спадщини став референдум з питання запровадження республіканської форми правління 1999 р. Опитування громадської думки на початку 1990-х в цілому були на користь республіки. Промова Кітінга 7 червня 1995 р. була спрямована на те, щоб звернути увагу тих в уряді, хто ще сумнівається, на недоліки політичного становища АС: «Справа в тому, що якби плани становлення нашої нації розроблялися теперішнім поколінням австралійців...ми б зробили главою нашої держави австралійця. Будь-які припущення про те, що британський монарх займе цю роль, не були б прийняті. Це не тому, що нашому поколінню бракує поваги до британської монархії, чи британського народу, чи нашої британської спадщини, чи британських інституцій... Навпаки, австралійці поважають їх, як поважають королеву. Але вони не австралійські. Це настільки очевидно, що якби ми тільки зараз складали нашу конституцію, ми, мабуть, навіть не відчували б потреби говорити, що главою австралійської держави має бути австралієць – це само собою зрозуміло...» При цьому політик уточнює, що створення Австралійської республіки не є актом відмови від Британії, а є визнанням глибокої поваги саме до австралійської спадщини. Він наголошує на необхідності встановлення більш «сучасних стосунків» з Британією, адже етап стосунків «батьки-дитина» вже давно завершився, перетворившись на етап «друзі з різними долями» [11, с. 264]. «Створення австралійської республіки може справді викликати посилене відчуття єдності, воно може оживити наш національний дух і, у нашій свідомості та у свідомості наших сусідів, безперечно відповісти на одвічне питання австралійської ідентичності – питання про те, хто ми і за що ми стоїмо... Ми не є політичним чи культурним додатком до минулого іншої країни. Ми просто і однозначно є австралійцями», – заявляв прем'єр-

міністр [11, с. 265]. Через кілька років відбувся референдум, на якому майже 55% австралійців проголосували проти пропозиції створення республіки.

Бен Веллінгс в своїй статті «Британство та поразка австралійського республіканізму» стверджує, що насправді саме залишкова британська приналежність республіканського руху та його відданість суверенітету парламенту була вирішальною в поразці республіканської кампанії, а не монархічні вподобання населення. Враховуючи потребу керувати, а часом і придушувати націоналізм всередині Імперії, британство не передбачало наголосу на народному суверенітеті, очевидному в народних націоналізмах ХІХ ст., а натомість воно шанувало інститути держави, зокрема монархію та парламент. Австралійський «мінімалістичний» республіканізм 1990-х років, за якого президент замінив би британського монарха на посаді глави держави, але який обирався б більшістю у дві третини парламенту, також відкидав народну владу. Саме ця британська спадщина, на думку дослідника, сприяла поразці республіканської кампанії [44, с. 35]. Консерватизм прихильників республіканізму призвів до того, що вони повторили важливий елемент британської приналежності – владу парламенту; сама корона, по суті, не була б усунена, а була б просто замінена австралійською, а громадянин залишився б у тій самій конституційній ролі.

Попри те, що Австралія протягом другої половини ХХ ст. слідувала тенденціям віддалення від Британії та тяжіння до мультикультурної парадигми націоналізму, на зламі століть відбувалися політичні процеси, що свідчили про повернення до деяких ідеалів, які були актуальні при створенні федерації. Джон Вільям Тейт зазначає, що Австралія використовувала три моделі нації протягом своєї історії: конститутивну, процедурну та мультикультурну. Конститутивна модель нації була популярна в першій половині ХХ ст. і визначала націю як пов'язану набором спільних характеристик спільноту. Ці характеристики (спільна історія та спадщина, звичаї, цінності, мова тощо) забезпечують емоційний союз між індивідами, і, крім того, породжують набір спільних цілей.

Для АС першочерговою серед цих цілей було підтримання расової чистоти й британства загалом [41, с. 103]. Протягом другої половини ХХ ст. австралійська держава брала за основу мультикультурну модель нації, за якої включення чи виключення в національну спільноту більше не визначаються расовими й етнічними характеристиками, а асиміляція більше не базується на припущення про спільну культуру чи «спосіб життя», як це було в конститутивній моделі. Натомість юридична ідентичність громадянства стає маркером включення. За відсутності будь-яких асиміляційних вимог мігранти мають право в рамках мультикультурної моделі зберігати культурну ідентифікацію зі своїми попередніми «націями» [41, с. 107].

Джон Говард, прем'єр-міністр АС (1996-2007 рр.), в своїй політиці орієнтувався на поверненні до конститутивного розуміння австралійської нації, виступаючи проти мультикультурної концепції нації. Ще будучи лідером опозиції, у 1988 р. він випустив політичний маніфест «Майбутні напрямки політики коаліції», в якому гостро критикував спробу «підняти цілий ряд різних культур, звичаїв і цінностей і надати їм рівний статус в австралійському способі життя», адже це не допускало прогресу «від багатьох культур до однієї нації». Він вважав, що вираження своє власної «іншої» ідентичності, якщо вона відрізняється від «австралійського способу життя», не повинна мати «рівний статус» до цього способу життя [41, с. 109]. 24 лютого 2006 р. Говард переніс свою критику мультикультуралізму на новий рівень: «Для багатьох людей мультикультуралізм просто означає, що ми толерантні до людей різного культурного походження. Якщо це все...то це чудова ідея. Ми толерантні до людей з різним походженням, але протягом багатьох років більш ревний мультикультуралізм стверджував, що ця країна має бути федерацією культур... основна культура нашої нації дуже зрозуміла; ми є відгалуженням західної цивілізації. Оскільки ми розмовляємо англійською мовою, наша культурна ідентичність є англосаксонською [41, с. 113]. Тест на громадянство, запроваджений в останній рік його президентства, представлений як останній

крок у цьому відході від мультикультуралізму. В цей тест були включені іспити, що стосуються цінностей приватної сфери та зосереджуються на питаннях ідентичності, культури та австралійського способу життя, тобто на конститутивних термінах нації.

Отже, австралійська національна ідентичність довгі роки була залежна від британської спадщини, що була джерелом історії, культури та символів, які робили АС спадкоємицею славетного минулого. Британство на австралійській землі сформувало характерний британсько-австралійський композитний націоналізм: так, було б неправильно розглядати австралійський націоналізм як щось, що стримувалося Імперією, натомість варто визнати, що імперський і національний дискурси злилися в австралійській національній ідентичності. В другій половині ХХ ст. в АС повільно розгорталася криза, пов'язана з поступовим руйнуванням основоположних компонентів австралійської ідентичності: зменшення ваги Британії в економічному й військово-стратегічному житті Австралії й збільшення ролі азійських країн в цих сферах. Австралійський уряд за допомогою вибіркових змін зумів вийти з цієї кризи, але довести справу до логічного кінця – створення республіки – не зміг через залишки британської спадщини в політичній системі.

Таким чином, можна стверджувати, що британство забезпечило необхідні етно-культурні основи для австралійської нації. Проте воно виявилось не актуальним для політичного й економічного курсу АС в другій половині ХХ ст. Австралійці почали розуміти, що Британія почала віддалятися від Тихоокеанського регіону, а колишній запеклий ворог Японія ставав найважливішим торговим партнером. Така ситуація суттєво вплинула на австралійську імміграційну політику, що почала ґрунтуватися на «мультикультуралізмі». Пом'якшення імміграційної політики АС щодо азіатів мало позитивний наслідок для становлення Австралії як країни середньої сили і підвищення торговельного потенціалу країни. Австралія після відмови від політики «Білої Австралії» й нетерпимості до «іншого» мала тепер повноцінне

моральне право виступати як країна-посередник між великими та малими державами, що сприяло зміцненню її міжнародного авторитету. Процес трансформації австралійської національної ідентичності теж можна вважати важливим фактором становлення АС як країни середньої сили, особливо при функціональному підході і поведінковій концепції. Відхід від британства в другій половині ХХ ст. й пошук нових, більш актуальних моделей австралійської національної ідентичності, сприяли більш незалежній політиці АС на міжнародній арені.

Розділ 3

ПОЛІТИКА АВСТРАЛІЙСЬКОГО УРЯДУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КОНЦЕПЦІЇ «СЕРЕДНЬОЇ СИЛИ»

В розділі зроблений детальний огляд концепції «середньої сили». Висвітлено різні визначення цього терміну, підходи, критерії, класифікації. На основі цієї концепції розглянуто зовнішньополітичні погляди низки австралійських прем'єр-міністрів.

3.1. Концепція «країни середньої сили»: дефініції, підходи, критерії. З самого початку варто зазначити, що поняття «країни середньої сили» не має чіткого визначення. Це багатовекторна концепція, дефініція якої залежить від: сфери міжнародних відносин, підходу, визначення актуальних критеріїв. Так концепція «держави середньої сили» використовується в академічній та практичній сферах міжнародних відносин. На сьогоднішній день, поняття «держава середньої сили» виступає в двох співіснуючих векторах: як інструмент для академічного аналізу та ідеології або як риторика зовнішньої політики.

С. І. Белей в своїй статті висвітлює три основні підходи до розуміння цієї зовнішньополітичної концепції:

1) ієрархічний підхід, за яким міжнародне співтовариство складається із декількох рівнів державної влади. Державна сила класифікується за «ієрархічною шкалою»;

2) функціональний підхід, за яким державу середньої сили пропонується визначати з «функціональних» критеріїв: форма суверенітету, військовий потенціал, економіка, організаційна структура тощо;

3) поведінкова концепція, за якою визначальною характеристикою держав середньої сили є їх роль на міжнародній арені й участь в різних міжнародних організаціях та миротворчих операціях.

Ці підходи розвивалися в хронологічній послідовності, відповідаючи на сучасні їм міжнародні реалії. Таким чином, можна виділити зміну фокусу від

внутрішніх і зовнішніх кількісних критеріїв до «поведінки» держави в міжнародному середовищі [17].

Дослідник Донг-мін Шин у своїй статті «Критичний огляд концепції середньої влади» пропонує ще четвертий підхід, заснований на класичному реалізмові. Автор пропонує таке визначення терміну «держави середньої сили»: «Держава середньої сили – це державний актор, який має обмежений вплив на рішення щодо розподілу влади в певній регіональній системі, але здатний використовувати різноманітні джерела влади, щоб змінити позицію великих держав і захистити власну позицію з питань, пов'язаних із національною чи регіональною безпекою, які безпосередньо впливають на неї». Дослідник критикує традиційні теоретичні погляди щодо концепції середніх держав, вказуючи на те, що існуючі тенденції її дослідження обмежені у своїй пояснювальній здатності через тягу до критеріїв лібералізму. Як спосіб подолати це обмеження автор зосередився на теоретичній актуальності класичного реалізму, що допоможе розширити сфери, які охоплює концепція середньої влади, поставивши питання безпеки в центр дослідження [28].

В теорії міжнародних відносин виділяються ще два підходи:

1) підхід, що базується на ідентичності (враховує претензії політичних лідерів на статус середньої влади). У цьому підході країна, яка вважає себе середньою силою, є середньою силою. Канада та Австралія є типовими прикладами держав, які сприймають себе як середню силу. Аналізуючи за цим підходом належність конкретної держави до категорії середньої влади, слід враховувати, чи політична еліта та населення довгостроково ідентифікували себе з цим ярликом, чи це випадкові коливання їх настроїв [33, с. 41];

2) системний підхід (базується на вимірюванні системного впливу держави). За цією концепцією середня сила – це держава, яка здатна відстоювати свої національні інтереси і водночас суттєво впливати на форму системи світового порядку та поведінку інших акторів [33, с. 47].

Зденек Кріж, Яна Урбановська, Станіслава Браєрчикова в своїй статті критикують всі вищеназвані підходи і пропонують на противагу їм комплексний підхід, що базується на поєднанні матеріальних ресурсів влади та самоідентифікації держави з певною рольовою концепцією. За цією концепцією, середня сила повинна мати можливість впливати на поведінку інших держав, а також на форму та функціонування міжнародної системи. Цього має бути досягнуто через відносну позицію сили в міжнародній системі (ресурси, дипломатія тощо), самоідентифікацію й ціннісну орієнтацію [33, с. 50].

На сучасному етапі в більшості випадків дослідники уникають тих звичайних визначень статусу середньої влади, які ґрунтуються на фізичних атрибутах (географічне розташування, чисельність населення, військові сили, ВВП тощо). Натомість визначають середні сили за тим, що такі країни роблять у своїй дипломатії та за тим, як вони переслідують свої зовнішньополітичні цілі. Джон Равенхілл зазначає, що визначення статусу середньої влади може ґрунтуватися на п'яти категоріях (поведінкова концепція):

1) ємкість («енергія та витривалість» дипломатичних можливостей країни, високий рівень аналітичних здібностей іноземних служб);

2) концентрація (обмеження в кількості зовнішньополітичних цілей, нездатність одночасно «грати» в багатьох сферах зовнішньополітичного порядку денного). Це змушує розставляти пріоритети цілей і зосереджуватись у тих сферах, які вважаються найбільш ймовірними для досягнення бажаних результатів. Коли Австралія наприкінці 1980-х зробила доволі велику кількість нових зовнішньополітичних пропозицій, чіткі моделі концентрації були очевидні. Наприклад, в економічній сфері пріоритетами були створення та розвиток угруповання Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) і просування сільськогосподарських інтересів Австралії через діяльність Кернської групи. Інші ініціативи були зосереджені на регіональних конфліктах, особливо в Камбоджі, і на таких питаннях, які

безпосередньо зачіпали інтереси Австралії, наприклад Конвенція про Антарктику;

3) креативність (сила ідей, а не влади, підприємницьке та інтелектуальне лідерство);

4) створення коаліцій (реалізація колективної співпраці держав «одnodумців»);

5) довіра (ініціативи держав середньої сили розглядаються з меншою підозрою, ніж ініціативи великих держав). Наприклад, для Австралії одним із ключів до післявоєнної активності середньої влади часто була диференціація їхніх позицій від позицій, прийнятих у США [31, с. 311-313].

С. І. Белей на сучасному етапі виділяє три блоки визначення явища «країни середньої сили: перший блок – кількісний показник, другий – як атрибут розвинених країн, третій – як модель зовнішньої політики. Автор звужує дефініцію держави середньої сили в сучасних реаліях до ліберально-демократичної країни з ринковою економікою. Так, він дає своє тлумачення цьому складному терміну: «Держава середньої сили – це суб'єкт міжнародних відносин, який має середні показники могутності та певний набір характеристик (прихильності до багатосторонності через глобальні інститути, високого ступеня проникнення громадянського суспільства у зовнішню політику, ліберального підходу до вирішення конфліктів тощо) й займає особливе місце на міжнародній арені, впливаючи на систему міжнародно-правових відносин» [17].

Стівен Гарпер, 22-й прем'єр-міністр Канади, країни, яку разом з Австралією та скандинавськими країнами, вважають квінтесенцією поняття «середньої сили», в свою чергу, надає таке визначення цього терміну: «Держави середньої сили— це ті, хто готовий брати на себе відповідальність, шукати практичні рішення проблем і мають голос й вплив у глобальних справах, тому що вони ведуть за собою інші країни, не читаючи лекції, а даючи приклад» [30]. Отже, для канадського політика основним критерієм визначення держави

середньої сили є її свідома позиція на міжнародній арені. Але чи можна взагалі визначити критерії для дефініції держави як «середньої сили»?

Белей виділяє 5 основних критеріїв:

- 1) середні показники могутності;
- 2) виконання специфічних функцій, які відрізняються від тих, які виконують великі і малі держав, ці функції або потребують великі держави або дозволяються ними;
- 3) вплив на міжнародну політику та схильність до багатосторонніх дій;
- 4) схильність до застосування м'якої сили, тобто здатність держави досягати своїх цілей шляхом співробітництва та презентації привабливих сторін своєї культури та суспільно-політичних цінностей;
- 5) усвідомлення себе в якості держави середньої сили і застосування в практичній політиці особливих методів впливу на міжнародний порядок денний.

Але автор зазначає, що, аби в повній мірі визначити країну середньої сили, потрібно розглядати вищезазначені критерії комплексно, адже кожен з них, крім останнього, окремо не дає об'єктивної теоретичної бази для ідентифікації [17].

Я вважаю, що найважливішим критерієм для визначення держави середньої сили є її зовнішня політика та позиція на міжнародній арені. Ці держави по суті є охоронцями міжнародної порядку та миру, виконуючи роль посередників в конфліктах. Звичайно, це також заможні, стабільні в соціальному та економічному плані, егалітарні держави, але основною ознакою середньої держави є те, що вона стабілізує клімат міжнародних відносин, отримуючи схвалення від «великих держав» та викликаючи довіру у «малих» держав. Граючи роль «морального актора», країни «середньої сили» часто отримують більш значні політичні важелі, ніж демонструючи свої військові та економічні показники.

Дослідник Едуард Йордан, член кафедри політології в Університеті Стелленбоша, вказує на необхідність розрізняти дві групи держав середньої сили – нові та традиційні – для того, щоб зменшити нечіткість концепції середньої

сили. Всього автор виділяє 2 типи відмінностей між цими двома групами: конструктивні та поведінкові.

Так, традиційні держави середньої сили в більшості випадків є егалітарними, стабільними соціал-демократіями, становлення яких відбуло під час Холодної війни; вони представляють собою ядро світової економіки, але мають низький регіональний вплив (Австралія, Канада, Норвегія тощо). В свою чергу, нові держави середньої сили є нерівноправними, відносно нестабільними, нещодавно демократизованими державними утвореннями з деякими недемократичними аспектами; їх становлення як країн середньої сили відбулося вже після Холодної війни, а їх місце у світовій економіці можна охарактеризувати як напівпериферійне. Однак, вони мають високий регіональний вплив, пов'язаний з регіональним самооб'єднанням (Аргентина, Малайзія, Південна Африка тощо).

Щодо поведінкових відмінностей, то традиційні держави амбівалентно ставляться до регіональної інтеграції та співпраці, для здійснення глибоких глобальних змін вони використовують інструменти заспокоєння і легітимації; метою таких країн в сфері конструювання міжнародної ідентичності є дистанція від потужних гравців в регіоні. Нові держави середньої сили частіше за все беруть на себе лідерство в регіональній співпраці, їх політичними інструментами при вирішенні глобальних проблем є реформи та закон. Метою цих держав під час конструювання міжнародної ідентичності є дистанція від слабких регіональних акторів [32].

Для розуміння розвитку економічного дискурсу держав середньої сили є важливим документ авторства Бернарда Вуда, засновника Інституту «Північ-Південь» і директора Канадського інституту міжнародного миру і безпеки (у середині 1980-х був особистим представником прем'єр-міністра Канади в боротьбі з апартеїдом), «Середні сили в міжнародній системі: попередня оцінка потенціалу». Досліджувані робочі папери були підготовлені для зустрічі Всесвітнього інституту університету ООН з досліджень економіки, що відбулася

у Гельсінках в березні 1986 р. Ця зустріч була присвячена ролі економік «середніх держав» в управлінні світовою економічною системою.

У документі досліджувалася гіпотеза, що група «середніх сил» колективно та поодиноці можуть відігравати набагато більшу роль в ефективному управлінні міжнародним співробітництвом для вирішення поточних світових проблем. Політик стверджував, що основні тенденції в міжнародному середовищі, підкреслюють потенціал «середніх держав: всеохоплююча взаємозалежність, зростання «попиту» на багатостороннє співробітництво, занепад післявоєнної гегемонії та невизначеність щодо нового лідера. Справді, дослідження даної тематики було доволі актуальним свого часу, особливо на тлі пошуку «колективного» лідерства через зменшення бажання і здатності післявоєнного лідера-гегемона, Сполучених Штатів, продовжувати виконувати цю роль. В цьому документі зазначається, що країни середньої сили разом становлять близько 65% світового населення, на них припадає близько третини світового ВВП і понад 40% світової торгівлі. В цьому звіті представлені як держави середньої сили такі країни: Італія, Китай, Канада, Бразилія, Іспанія, Нідерланди, Індія, Польща, Австралія, Мексика, Бельгія, ГДР, Швеція, Швейцарія, Саудівська Аравія, Чехословаччина, Нігерія, Австрія, Данія, Туреччина, Аргентина, Південна Корея, Південна Африка, Індонезія, Югославія, Венесуела, Румунія, Норвегія, Фінляндія та Угорщина [16].

Для деяких країн концепція середньої влади стала домінуючим аспектом в утвердженні почуття національної ідентичності в закордонних справах. Наприклад, для Канади; даний статус ставав для неї нейтральною ідентифікуючою маркою, що відмежовувала країну від полярних крайнощів (Москви та Вашингтону) і канадський ліберальний інтернаціоналізм від зовнішньої політики США. Звичайно, сучасна ідея середньої влади бере свій початок з публікації Яна Смутса 1918 р. «Ліга Націй: практична пропозиція», однак лише наполегливі заяви Канади про статус середньої влади після 1945 р. популяризували цю концепцію [31, с. 309].

Отже, концепція «держав середньої сили» має доволі багато парадигм вивчення. Дефініція самого терміну залежить від низки інтерпретацій основного підходу та критеріїв для визначення країни середньої сили. Починаючи дослідження становлення країни як представниці даної концепції, важливо висвітлити теоретичну основу, яку обрав автор для аналізу. Також необхідно розуміти історичну градацію розвитку міжнародної системи: виникнення країн середньої сили стало відповіддю на занепад дуальної системи міжнародних відносин.

3.2. Австралія як країна середньої сили. Термін «середня влада» протягом другої половини ХХ ст. стає для Австралії новою роллю, новою ознакою зовнішньополітичної ідентичності, що впливала і на стратегічний дискурс австралійського уряду. Різні австралійські лідери ідентифікували себе з позицією «середньої держави». Г. Еватт, міністр закордонних справ АС, вперше використав ярлик «середня держава» для Австралії на конференції у Сан-Франциско в 1945 р. Еватт стверджував, що середні держави, такі як Австралія, це ті держави, які через свої ресурси та географічне положення матимуть ключове значення для підтримки безпеки в різних частинах світу. Офіційний наголос на засадах середньої влади був помітним в адміністраціях Лейбористської партії Боба Гоука (1983–1991 рр.), Кевіна Радда (2007–2010 рр., 2013 р.). Будучи міністром закордонних справ АС у 1988–1996 рр., Гарет Еванс підкреслював, що вид зовнішньої політики, яку австралійський уряд розробляв та впроваджував в роки його перебування на посаді – це дипломатія середньої сили з орієнтацією на Азіатсько-Тихоокеанський регіон, при цьому характерним методом дипломатії середньої сили була побудова коаліції з країнами-однодумцями [40, с. 113].

Тут важливо знову відмітити, що без радикальних змін в імміграційній політиці АС і без впровадження мультикультурних елементів в австралійську національну ідентичність активне використання норм середньої влади в зовнішньополітичній парадигмі австралійського уряду було б неможливим, на

мою думку. Водночас орієнтація на концепцію «середньої влади» не була перманентним явищем в австралійській політиці протягом другої половини ХХ ст. Від чого залежала інтенсивність впровадження «середньої влади» в австралійський зовнішньополітичний дискурс?

З самого початку варто виділити два підходи до визначення домінуючих факторів у зовнішньополітичній поведінці держав: перший фактор – положення в міжнародній системі, другий – внутрішні джерела. Який фактор важливіше? Я вважаю, що другий, адже, не зважаючи на системні зовнішні чинники в кожній державі залишається вибір, як реагувати на ту чи іншу міжнародну ситуацію, спираючись на свої внутрішні ресурси. Джон Равенхілл доступно висвітлює дані тези на прикладі варіацій у зовнішньополітичній активності урядів Австралії та Канади в післявоєнний період, зазначаючи, що цикли активності середньої влади в Австралії та Канаді не співпадають, хоча системні фактори (міжнародна ситуація) у них були однакові. Замість системних факторів, автор як основну детермінанту активності політики середньої влади в Австралії та Канаді визначає особисту прихильність та інтереси прем'єр-міністрів та міністрів закордонних справ [31, с. 325]. Саме цей особистий інтерес (переконання, політичні амбіції тощо) визначає, який вибір зробить уряд. В Австралії, особливо під час лейбористських урядів, окремі міністри закордонних справ відігравали важливу роль у формуванні зовнішньої політики. Наприклад, період Г. Еванса розглядають як «золоті роки» австралійської активності середньої влади. Якість відносин між прем'єр-міністром і міністром закордонних справ також є важливим чинником зовнішньополітичної активності.

Справедливим для АС буде і роль партії в цьому питанні. В Австралії уряди Лейбористської партії були набагато більш схильні до зовнішньополітичних ініціатив і роботи через багатосторонні інститути, ніж інші партії. Це може бути пов'язане зі структурою Лейбористської партії, в якій чільна роль відводиться профспілкам, що на партійних конференціях оприлюднюють зовнішньополітичні питання з інтернаціоналістичним підходом. Коаліція

Ліберальна/Національна партія менше приділяла уваги питанням зовнішньої політики, віддаючи перевагу двостороннім відносинам, а не багатостороннім (особливо підтримуючи відносини Австралії з її «могутніми друзями»). Так, за два десятиліття коаліційного уряду в 1950-х і 1960-х роках під керівництвом Роберта Мензіса та його наступників зовнішня політика Австралії була політикою «вірного союзника» США та Британії. Не варто відкидати і чисто психологічний фактор: після виборів, керівництво зазвичай прагне підкреслити оригінальність свого внеску в державну політику, відмовившись від зовнішньополітичної парадигми попередників [31, с. 321-323].

Прикладом активної фази середньої сили АС слугує період керівництва Гарета Еванса, міністра закордонних справ у 1988 -1996 рр. Тоді уряд розпочав ініціативи з питань, які включали Камбоджу, Антарктику, відновлення всеосяжної заборони на ядерні випробування, АТЕС та заборону хімічної зброї. Така активність мала в основі ранні ініціативи Лейбористської партії: створення Кернської групи, попередню спробу вирішити камбоджійський конфлікт, просування без'ядерної зони в південній частині Тихого океану та злиття Міністерства закордонних справ з Міністерством торгівлі з метою ефективнішого просування економічних інтересів Австралії [31, с. 315]. Наступна фаза характеризувалася зменшенням активності й багатосторонності Австралії як представниці середніх сил. Після виборів коаліційного уряду в 1996 р. змінився внутрішній контекст через погіршення економічної ситуації. Оскільки громадськість була стурбована зростанням невизначеності на ринку праці, то менше уваги приділялося питанням зовнішньої політики, таким як міжнародні екологічні проблеми. Інші елементи, які підтримували внутрішній інтерес до питань зовнішньої політики, зникли з закінченням холодної війни. До того ж погіршення економічної кон'юнктури та заклопотаність уряду ліквідацією бюджетного дефіциту знайшли відображення у скороченні бюджету закордонних справ. Країна скоротила кількість і розмір своїх закордонних представництв, зробивши акцент на концентрації на значних економічних

партнерах: це ще більше обмежило дипломатичні можливості країни [31, с. 317-319]. У 1997 р. міністр закордонних справ Александр Даунер і міністр торгівлі Тім Фішер оприлюднили документ під назвою «У національних інтересах. Зовнішня і торгівельна політика Австралії», в якому були висвітлені основні орієнтири зовнішньої політики уряду Говарда на найближчі 15 років. У звіті було зазначено, що головним підходом уряду до зовнішньої і торгівельної політики є двосторонні відносини: «Двосторонні відносини не є альтернативою регіональним і глобальним. Усі три підходи мають застосовуватися комплексно... Однак більша частка міжнародних зусиль Австралії є двосторонньою, а двосторонні відносини є основним будівельним блоком для ефективних регіональних і глобальних стратегій. Подальший розвиток важливих налагоджених двосторонніх відносин, ретельна підтримка нових відносин, які зачіпають ключові інтереси Австралії...будуть основною частиною дипломатичної діяльності уряду» [15].

Проаналізувавши цей документ, можна зазначити, що рубіж століть для австралійської зовнішньополітичної парадигми ознаменувався падінням популярності концепції «середньої влади», уповільнення темпів багатосторонності в дипломатії й перехід до суто прагматичних двосторонніх відносин з розвиненими країнами регіону. Звичайно, головною причиною такої зміни циклу активності середньої влади була внутрішня нестабільна економічна ситуація. Можна зробити висновок, що стан економіки країни є одним із визначальних факторів, що впливають на рівень зацікавлення концепцією «середньої влади», особливо при поведінковому підході.

Проте Карл Унгерер в своїй статті «Концепція «середньої сили» у зовнішній політиці Австралії», простежуючи історичну еволюцію концепції середньої сили в зовнішній політиці Австралії, стверджує що, незважаючи на те, що використання «ярлика» середньої влади в офіційній політичній дискусії то збільшувалося, то зникало, а активну орієнтацію на дану концепцію частіше асоціюють з лейбористськими урядами, сама ідея середньої влади та загальний

дипломатичний стиль, який вона передає, були одними з найбільш міцних і послідовних елементів дипломатичної практики Австралії протягом другої половини ХХ ст. Г. Еванс в 1990-х рр. помилявся, стверджуючи, що дипломатія середньої сили Австралії була унікальною реакцією на дипломатичні виклики, які виникли після закінчення холодної війни, адже вже з часів Другої світової війни австралійські політики різних партій розглядали основу дипломатичної діяльності в рамках середньої сили [43, с. 538-539].

Так, наприклад, прем'єр-міністри Вітлем та Фрейзер у 1970-х рр. дотримувалися дипломатичних підходів і методів, що демонстрували активні інтернаціоналістські напрямки дипломатії середньої сили попри політичний розкол. Коли деколонізація та розрядка почали впливати на політичні дебати в 1970-х рр., Вітлем прийняв на себе роль середньої влади. Такі ініціативи, як офіційне дипломатичне визнання комуністичного Китаю в 1973 р., встановлення відносин з Рухом неприєднання в ООН і керівництво протестом проти французьких ядерних випробувань у південній частині Тихого океану, були частиною застосування Австралією посиленних елементів концепції середньої влади. Консервативний ліберально-національний уряд Малькольма Фрейзера, прийшовши до влади, не намагався змінити зовнішню політику уряду Вітлема, а продовжив наголошувати на покращенні відносин з Азією, а в деяких ситуаціях, таких як опозиція режиму апартеїду в Південній Африці, діяв ще активніше, ніж це робив Вітлем [43, с. 545].

Гоф Вітлем в 1972 р. зазначив, що АС повинен стати лідером південної частини Тихого океану для того, щоб безпосередньо керувати важливими регіональними питаннями. Одними з них були питання французьких ядерних випробувань, яке Австралія передала до Міжнародного суду, щоб отримати заборону на подальші випробування. Важливим для поведінкової концепції є рішення Г. Вітлема не надавати віз до Австралії спортивним командам, які сформовані за расовою ознакою [13]. А вже в 1974 р. політик у своїй передвиборчій промові дозволив собі заявити, що «...ми можемо пишатися

своєю репутацією, ми можемо бути впевнені у своїй безпеці». При цьому Вітлем назвав свій уряд «найбільш міжнародним урядом, який коли-небудь мала Австралія», зазначивши, що саме його уряд привів АС «від інтервенціонізму до справжнього інтернаціоналізму». Далі прем'єр-міністр активно перераховує свої здобутки на міжнародній арені: побудова відносин зі Сполученими Штатами та Сполученим Королівством на основі зрілого партнерства, намагання зруйнувати ідеологічні обмеження, які перешкоджали стосункам із такими країнами, як Китай, Східна Німеччина та Північний В'єтнам, усунення расизму з національної та міжнародної політики, встановлення тісніших зв'язків з країнами АСЕАН – Індонезією, Філіппінами, Малайзією, Таїландом і Сінгапуром, ратифікація Договору про нерозповсюдження ядерної зброї та Договору про контроль над морським озброєнням, використання всі доступних правових та політичних методів, щоб переконати Францію припинити забруднення атмосфери Південної півкулі, активне підтримування зон миру та нейтралітету в Південно-Східній Азії та зоні Індійського океану, формування потужних представництв у Вашингтоні та Москві, щоб переконати їх не перетворювати Індійський океан на ще одну арену для суперництва великих держав [12].

Малкольм Фрейзер, який став прем'єр-міністром після Г. Вітлема, справді продовжував парадигму «середньої сили» в зовнішній політиці. Особливу увагу в промові 1977 р. політик приділив «країнам третього світу»: «Країни, що розвиваються, все більше стають центром особливого інтересу...Наша відправка ресурсів у ці країни значно зросла як кількісно, так і якісно. Більшість нашої допомоги надається у формі грантів. Ми подвоїли нашу заставу готівкою та товарами для Всесвітньої продовольчої програми. Але уряд визнає, що Австралію хвилюють не лише економічні проблеми країн третього світу, а й політичні, культурні та моральні проблеми. Уряд вважає важливим, щоб цей комплекс питань... був ретельно вивчений. Тому він вирішив створити робочу групу високого рівня для проведення комплексного вивчення майбутніх

відносин Австралії з країнами третього світу». Також гарним підтвердженням орієнтації Фрейзера на поведінковий підхід до концепції середньої сили є його чітка позиція проти апартеїду в Південній Африці [5]. Трохи пізніше, у 1980 р., М. Фрейзер заявив, що австралійці «повинні зміцнити зв'язки з іншими державами середньої сили» й «конструктивно працювати над кращим балансом між багатими та бідними націями». Також важливо відмітити те, що уряд Фрейзера засудив в'єтнамське вторгнення до Кампучії, яке підтримав Радянський Союз, а Австралія була першою країною, яка запропонувала гуманітарну допомогу (понад 14 мільйонів доларів на програми допомоги). В даній промові політик стверджує, що австралійська зовнішня політика під його керівництвом стала «глобальною» і такою буде й надалі. Серед глобальних рішень зазначаються, наприклад, активна участь у прийнятті пропозицій щодо конституційного врегулювання в Зімбабве та незалежності цієї країни, участь в розробці Конвенції про збереження морських живих ресурсів Антарктики, надання матеріальної допомоги бідним країнам [6].

Таким чином, можна сказати, що зовнішньополітична ідентичність АС в промовах М. Фрейзера є квінтесенцією «середньої сили» поведінкової концепції: Австралія виступає посередником між «великими» і «малими» країнами, є ініціатором важливих глобальних проектів, будує партнерські відносини з іншими «середніми силами», допомагає молодим державам на міжнародній арені.

Якщо ми беремо підхід до концепції середньої влади, що ґрунтується на класичному реалізмові (держава середньої сили здатна використовувати різноманітні джерела влади, щоб змінити позицію великих держав і захистити власну позицію з питань, пов'язаних із національною чи регіональною безпекою), то АС в другій половині ХХ ст. справді була однією із провідних країн даної ієрархічної сходинки. Так, не можна заперечувати той факт, що існування держави багато в чому залежить від рівня того, як вона може себе

захистити. І я маю на увазі не лише у військовому плані, а й за допомогою дипломатії на міжнародній арені.

Цікавими в даному контексті є твердження Ентоні Берка: «Безпека була центральним елементом для створення потужних образів національної ідентичності та відмінностей, а також центральним інструментом, що використовувався в гострих політичних конфліктах, які надто часто вирішувалися насильницькими та антидемократичними способами. Коротше кажучи, безпека була потужним, рушійним імперативом протягом всієї історії Австралії» [26, с. 2]. Таким чином, безпека для Австралії була більшим ніж просто політичним питанням, це було своєрідною парадигмою політичного мислення, що була насичена «набором страхів». Світогляд австралійців щодо безпеки ґрунтується на постійній опозиції до «зовнішнього-іншого», яке може загрожувати національній цілісності, безпеці й ідентичності. Так, автор зазначає, що «бути в безпеці означає бути австралійцем», але виникає питання, яким саме австралійцем [26, с. 4]? Сам автор дуже критично ставиться до такої політичної парадигми австралійського уряду, порівнюючи зміст своєї книги про австралійську зовнішню політику з сюжетами Джорджа Орвелла, в яких «істина часто є цинічним прийомом, у якому поняття...означають свою протилежність, і в якому грандіозні мрії нашої цивілізації про прогрес і просвітництво відсуваються вбік, щоб розкрити структуру ницості й жаху». Автор наголошує, що ми навіть створили власні оксиморонні гасла «1984»: «Процвітання – це бажання» (мається на увазі бажання, щось купити – культура споживацтва), «Безпека – це страх» [26, с. 7]. Таким чином, Берк розглядає безпеку саме як технологію, «яка здатна конструювати та впливати на індивідуальну суб'єктність, національне життя та геополітику...». Поняття безпеки мало вирішальне значення для культурних, політичних та економічних контурів як «австралійської» нації, так і «азіатсько-тихоокеанського» регіону, в межах якого (і проти) якого вона існувала [26, с. 11].

Якщо перша половина ХХ ст. характеризувалася страхом перед Азією, то друга – перед комунізмом. Дебати щодо законопроекту про розпуск Комуністичної партії були одними з найзапекліших в історії парламенту. 27 квітня 1950 р. прем'єр-міністр Р. Мензіс представив законопроект про заборону Комуністичної партії: «Цей закон є, у особливому та важливому сенсі, законом, що стосується безпеки та оборони Австралії. Його розроблено, щоб надати уряду повноваження боротися з ворогами Короля в цій країні. Якщо це торкнеться певних комуністів у їхніх промислових офісах...то це лише неминучий наслідок самозахисту від зради п'ятої колони, де б вони не були» [11, с. 145]. По суті, комуніст, чия діяльність могла завдати шкоди обороні і уряду Австралії, позбавлявся права обіймати посаду під керівництвом корони або в організації, яка займається життєво важливою для безпеки країни діяльністю. Опитування громадської думки показали, що законопроект отримав до 80% підтримки серед австралійців, проте він був оскаржений у Високому суді АС.

Страх перед комуністичною експансією призвів до участі Австралії у В'єтнамському конфлікті, і уряд Мензіса вирішив надати обмежену військову допомогу уряду Південного В'єтнаму. Лейбористська партія рішуче виступила проти цього зобов'язання, Артур Калвелл, лідер опозиції 4 травня 1965 р. виголосив те, що було описано як найкращу промову за всю його кар'єру. На початку промови політик оголосив, що головне питання, яким весь час має займатися австралійський парламент – це безпека нації, національне виживання і тому він та його колеги з опозиції виступають проти рішення уряду відправити 800 чоловік воювати до В'єтнаму. Варто зазначити, що Калвелл приводив доволі слушні аргументи, наприклад про далеку й чужу війну, що для Австралії справді є одним із основних чинників формування концепції її зовнішньої політики. Також згадувалися й інші тези: «Ми не думаємо, що це допоможе боротися з комунізмом. Навпаки, ми вважаємо, що це зашкодить цій боротьбі в довгостроковій перспективі. Ми не віримо, що це сприятиме добробуту народу В'єтнаму. Навпаки, ми вважаємо, що це продовжить і поглибить страждання

цього нещасного народу... Ми не думаємо, що це є мудрою відповіддю на виклик китайської влади. Навпаки, ми вважаємо, що це... матеріально допоможе Китаю в його підривних цілях... ми вважаємо, що, відправивши чверть нашої невеликої військової сили до далекого В'єтнаму, цей уряд позбавляє Австралію та її найближчі стратегічні околиці ефективною оборонною потужністю» [11, с. 174]. Австралія протягом десяти років брала безпосередню участь в конфлікті; протягом цього часу близько 50 000 австралійців служили у В'єтнамі – 520 загинули внаслідок війни і 2400 були поранені.

Ми маємо змогу порівняти дві ці промови австралійських політиків, які розуміють національну безпеку кожен по-своєму. Мензіс налаштований маніпулювати поняттям безпеки заради підтримки антикомуністичного курсу США, зазначаючи, що австралійські комуністи є зрадниками і надаючи живу силу для далеких і чужих війн. Натомість Калвелл не готовий жертвувати безпекою австралійських солдат заради ілюзорної безпеки від комуністичної загрози.

У своїй передвиборчій промові 1963 р. Роберт Мензіс чітко дав зрозуміти, що його розуміння концепції «середньої влади» базується саме на поняттях безпеки та захисту, які можуть надати «великі держави»: «Ми хочемо зростання, прогресу та безпеки вдома. Для цього нам потрібна безпека за кордоном. Нам потрібні друзі та оборонна політика, яка додає нам сили та справжньої готовності співпрацювати з нашими друзями задля спільної безпеки». Дану позицію Р. Мензіса можна розглядати або як ієрархічне розуміння «середньої сили», або як сприйняття цієї концепції в рамках класичного реалізму. На мою думку, більш справедливим є друге, адже лейтмотив національної безпеки в промові політика звучить частіше ніж ідолопоклонство перед США.

Також в даній промові Мензіс згадує про те, що опозиційна Лейбористська партія пропонує домовитися про без'ядерну зону на південь від екватора із заборонаю зберігання або розміщення ядерної зброї в цій зоні. Політик називає це «суїцидальною пропозицією», адже за відсутності загального світового

роззброєння, вона поставила б під загрозу АС: «Звідси випливає, що пропозиції лейбористів, у разі успіху, будуть спрямовані на те, щоб запобігти нашим двом ядерним союзникам (США й Британія) стріляти ядерною зброєю з будь-якої точки на південь від екватора, залишаючи комуністам можливість стріляти в цю зону без опору!» Політик закликає австралійців не бути егоцентричними й активно підтримувати союзників задля безпеки та захисту від комуністичної агресії [10].

Ще у 1955 р. Роберт Мензіс ставив питання виборцям щодо позиції опозиційної партії: «Невже вони справді вірять, що якби світова війна прийшла до берегів Австралії, ми могли б захистити себе без допомоги могутніх друзів?» З цими «могутніми друзями» – Великою Британією та Америкою – в дані роки також налагоджувалася плідна співпраця у важливих ядерних дослідженнях. Щодо Азії, то політик згадує її частіше за все на фоні антикомуністичних лозунгів: «...ми позитивно налаштовані на покращення взаєморозуміння та дружби з народами Південної та Південно-Східної Азії. Дискусії з азіатськими лідерами проходять в атмосфері зростаючої довіри. Ми хочемо, щоб нові нації Азії зберегли свою свободу та незалежність...Австралійські сили, як і інші сили Британської Співдружності в Малаї, є однією з гарантій для малайців, що вони вирішать своє майбутнє в мирі, замість того, щоб це вирішував за них агресивний комунізм». Але в політичній діяльності Мензіса просліджувалися й елементи поведінкового підходу до середньої сили, наприклад популяризація Плану Коломбо, згідно з яким добровільними зусиллями «середні» країни допомагають новопосталим нерозвиненим державам досягти вищих стандартів життя та національного розвитку [9].

Таким чином, АС в часи Мензіса використовував різноманітні джерела влади, щоб використовувати великі держави для захисту власної позиції з питань, пов'язаних із національною і регіональною безпекою.

Наприкінці Другої світової війни Австралія розробила зовнішньополітичну парадигму, що складалася з двох різних елементів:

традиційного, який прагнув залучити Великобританію та Сполучені Штати до захисту австралійського материка в Тихому океані, і нового, який мав на меті побудову нового міжнародного порядку, що ґрунтувався на ООН і колективній безпеці. Ці два елементи суперечили один одному, адже відповідно до першого Австралія покладалася на альянси проти уявних ворогів і вважала великі держави, з якими вона мала спільні культурні, політичні та економічні інтереси, своїми законними захисниками, а згідно з другим Австралія покладалася на міжнародні організації і вважала великі держави головною причиною міжнародної нестабільності та перешкодою для досягнення ідеалів ООН. Невілл Міні зазначає, що ці два елементи не такі суперечливі в австралійській зовнішньополітичній практиці: АС використовує ліберальний інтернаціоналізм для досягнення своїх власних національних цілей [36, с. 329].

Галаджій О. В. стверджує, що зовнішньополітичний курс АС, який спирався би на національні інтереси, а не на інтереси країн Заходу, а особливо США, почався в 1980-х роках. Для забезпечення цих національних інтересів австралійський уряд почав будувати більш тісні взаємини з країнами АТР, орієнтуючись на економічне та господарське партнерство. Першою платформою для більш активної взаємодії з країнами Азії стала Організація Договору Південно-Східної Азії (СЕАТО), заснована в 1954 р. Австралією, Францією та низкою інших країн. Участь в цій організації дала АС можливість доступу на нові ринки та створило підґрунтя для налагодження відносин з країнами-учасницями задля залучення їх до регіональної політики. Значну роль в налагодженні регіональних відносин відіграло і створення АТЕС у 1989 р. [18, с. 31]. Проголосивши курс на інтеграцію до азійського економічного простору, Австралія позиціонувала себе як регіональна держава середньої сили. Орієнтація на регіон супроводжувалася суттєвим зменшенням ваги глобальних проблем. Це знайшло втілення в зосередженні уваги на проблемах регіональної безпеки та захисту кордонів, насамперед від нелегальної імміграції. Сам феномен держави «середньої сили» для АТР є доволі природнім. Так, США та Китай, змагаючись

в 1990-х рр. за вплив в азійському регіоні, спиралися в першу чергу на партнерів серед держав середньої сили, в тому числі і АС. Важливим є також те, що дипломатія окремої держави середньої сили не є достатньо потужною для забезпечення власних інтересів, проте група середніх держав здатна знайти необхідні компроміси і скласти конкуренцію великим державам на міжнародній арені [18, с. 33]. Саме тому АС так активно прагнув до налагодження відносин з країнами-однодумцями по регіону наприкінці ХХ ст.

В уже згаданому документі 1997 р. «У національних інтересах. Зовнішня і торгівельна політика Австралії» підтверджено дану думку: «Азіатсько-Тихоокеанський регіон є регіоном найвищого пріоритету зовнішньої та торгівельної політики для уряду. В ньому найбільш суттєві інтереси Австралії пов'язані з трьома великими державами та найбільшими економіками регіону – Сполученими Штатами, Японією та Китаєм – і з нашим найбільшим сусідом – Індонезією. Значні інтереси Австралії також задіяні в наших відносинах з Республікою Корея, іншими державами АСЕАН, а в південній частині Тихого океану з Новою Зеландією та Папуа-Новою Гвінеєю» [15]. Також в документі зазначається, що Австралії доведеться наполегливо працювати, щоб впливати на порядок денний, а регіональний форум АСЕАН було визнано найважливішим для безпеки АС в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Сам прем'єр-міністр Джон Говард у 1998 р. підтвердив особисто у своїй промові основні положення цього звіту: «Ми зберігаємо чудові та міцні зв'язки... із найпотужнішою демократією у світі – Сполученими Штатами Америки. Але ми знаходимося в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, унікальному місці перетину географії, історії, економічних можливостей і культурного розмаїття. І тільки ми маємо можливість скористатися цим особливим поєднанням талантів. Залишити свій слід не лише в цьому регіоні, а й у всьому світі» [8].

Варто звернути особливу увагу на те, що найбільш суттєві інтереси Австралії за цим документом не пов'язані з Великобританією ні в економічному, ні у військово-оборонному плані, а для процвітання Австралії життєво важливою

проголошується якість політичних та економічних відносин з країнами східноазійського регіону. Такі заяви австралійських політиків важко було б уявити без реформування елементів імміграційної політики і вирішення кризи національної ідентичності в середині 1970-х рр., про які говорилось раніше.

Орієнтація на азійський регіон в промовах австралійських прем'єр-міністрів звучала і раніше, наприклад в передвиборчій промові Боба Хоука 1984 р.: «Доля безпечного, динамічного, процвітаючого та справедливого суспільства, яке ми будемо, лежить на Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, і особливо на західній частині Тихого океану. Промислова трансформація Японії, швидка індустріалізація Кореї та більшості країн АСЕАН, а тепер поява динамічного Китаю як нового великого учасника міжнародного співтовариства, що має намір швидко модернізувати свою економіку, створюють для Австралії виклик і відкривають великі можливості» [7]. Політика уряду Б. Хоука теж тяжіє більше до поведінкового підходу концепції «середньої сили»: контроль над роззброєнням, стимулювання діалогу між США та СРСР, матеріальна й продуктова допомога голодуючим з Ефіопії.

Вивчаючи роль, яку відіграють різні гілки влади в зовнішньополітичній діяльності АС, Браян Опескін приходять до висновку, що постійною проблемою у веденні зовнішніх справ Австралії є необхідність збалансовувати національний інтерес з політичними потребами федеральної системи. Так, наприклад, в 1994 р. уряд Тасманії мав намір зберегти свою непоступливу позицію щодо Федерального уряду, відмовляючись привести кримінальне законодавство штату у відповідність до міжнародних стандартів прав людини, встановлених Комітетом ООН з прав людини [39, с. 153].

Ендрю Карр в своїй статті «Австралія як середня сила: боротьба чи розпалювання вогню Азії?» стверджує, що АС в ХХІ ст. мусить обирати між двома великими державами свого регіону – США та Китаєм. Нове століття принесло австралійському суспільству нову загрозу: економічне зростання Азійського регіону. У світі, де чисельність населення переважає продуктивність

як головний визначальний фактор національного багатства, відносно не велика кількість населення Австралії означає менш важливу її роль в майбутньому порівняно з Південною Кореєю, В'єтнамом, Індонезією, Індією та Китаєм. На думку автора, такий розподіл влади, особливо з точки зору надання легітимності, ускладнить спроможність АС залишатися «середньою силою» в нормативному та інституційному плані, навіть якщо вона залишиться матеріально процвітаючою та безпечною [27, с. 2]. Варто зазначити, що справжній вибір Австралії полягає не між США та Китаєм, а між продовженням захисту глобального порядку, заснованого на правових нормах, або відмовою від нього заради порядку, заснованого на силі й безпеці. Перше – це варіант статусу-кво, збереження практики багатосторонності в зовнішній політиці, друге – формування коаліцій з односторонцями, які довіряли б небагатьом й орієнтувались на військове домінування США, що, звичайно, буде розпалювати вогонь потенційного конфлікту. Ендрю Карр підкреслює, що «вирішальним фактором у майбутньому Австралії як середньої сили буде роль внутрішньої громадської думки», а вона не так активно погоджується з підтримкою глобального порядку й надає перевагу США та ООН. Австралія «знаходиться на передовій найважливішої геополітичної боротьби XXI століття, і їй знадобиться вся хитрість і творча дипломатія, яку вона може зібрати, щоб допомагати придушувати будь-яке полум'я та тримати глобус у безпеці та прохолоді»; ці слова дослідника я вважаю гарним описом зовнішньополітичної мети АС як країни середньої сили у буремному XXI столітті [27, с. 5].

Отже, рівень активності Австралії як країни середньої сили постійно коливався протягом другої половини XX ст. Він залежав від багатьох факторів: правляча партія, економічне становище країни, міжнародний порядок денний, особисті політичні вподобання прем'єр-міністрів, якість їх відносин з міністрами зовнішніх справ. Зовнішньополітичний курс АС до 1980-х рр. в більшості випадків спирався на інтереси країн Заходу, а особливо США. Після цього періоду австралійський уряд почав особливу увагу приділяти національним

інтересам, будуючи тісніші взаємини з країнами АТР. Особливу роль в активній регіональній взаємодії зіграли СЕАТО, заснований в 1954 р. і АТЕС, створений у 1989 р.

Таким чином, можна зробити висновок, що точне та комплексне визначення середньої влади як в академічній, так і в політичній сферах відсутнє. Дуже часто ярлик середньої влади має політичний підтекст, тому іноді дана зовнішньополітична ідентичність виступає претензією, а не реальністю. Через те, що концепція середньої влади є складно визначеною й концептуально заплутаною існує кілька підходів до її розуміння: ієрархічний, функціональний, поведінковий, системний, комплексний, підхід, що базується на ідентичності, і підхід, що ґрунтується на класичному реалізмові. Також існує велика кількість критеріїв та категорій, за якими визначають приналежність країни до «пантеону» країн середньої сили. Варто виділити і класифікацію Е. Йордана: він визначив дві групи держав середньої сили – нові та традиційні.

В перше десятиліття після Другої світової війни «середніми державами» були ті країни, які воювали разом із союзниками. Г. Еватт, міністр закордонних справ АС, вперше використав ярлик «середня держава» для Австралії на конференції у Сан-Франциско в 1945 р. В даний період для розгляду середньої сили Австралії є справедливий підхід, що базується на ідентичності. Уряд Роберта Мензіса (1949-1966 рр.) орієнтувався на принципи середньої сили ієрархічного підходу та підходу, що ґрунтується на класичному реалізмові. Аналіз передвиборчих промов наступних прем'єр-міністрів, а також програмних політичних документів провідних австралійських політиків, проілюстрував перманентне тяжіння політичної еліти до концепції середньої сили, що базується на поведінковому та системному підходах.

ВИСНОВКИ

Аналіз історіографічної та джерельної бази дослідження свідчить, що вона є достатньо репрезентативною й дає змогу, спираючись на комплекс загальнонаукових, історичних та джерелознавчих методів, виявити особливості становлення Австралії як країни середньої сили протягом другої половини ХХ ст. Історіографія з теми є доволі обширною та змістовною, більшість робіт є науковими статтями, в яких розглядаються проблеми зовнішньої політики АС після Другої світової війни та концепція середньої сили. Дослідження даної проблеми активізувалося наприкінці ХХ ст. – поч. ХХІ ст., на фоні пошуку нового міжнародного порядку після Холодної війни. Виявлені джерела з теми є репрезентативними для аналізу. Найбільш ґрунтовним джерелом є статистичні дані Австралійського бюро статистики, яке висвітлює інформацію щодо зовнішньої торгівлі, імміграції, освіти, довкілля, демографії. Ці дані надають загальну картину політичного, соціального і економічного розвитку держави. У дослідженні теми були використані також промови австралійських політичних діячів, які є інформативними для аналізу зовнішньополітичних поглядів політичної еліти АС.

Після Другої світової війни Австралія встала на шлях становлення країною середньої сили, але цей процес варто розглядати в комплексі зі змінами в імміграційній політиці та з вирішенням кризи національної ідентичності.

Протягом другої половини ХХ ст. імміграційний курс АС пройшов три періоди: асиміляційний, інтеграційний й мультикультурний. Варто зазначити, що більш лояльним стало ставлення австралійського уряду до азіатських іммігрантів, що знаменувало собою кінець «Білої Австралії». Цьому слугувало кілька причин: розпад колоніальної системи та поява нових держав, активізація руху проти расизму, зниження зацікавленості Великої Британії та США в Азійському регіоні наприкінці 1960-х рр., поступовий відхід австралійської національної ідеї від британської спадщини, нова стратегія оборонно-

стратегічної політики. Аналізуючи статистичні дані Австралійського бюро статистики, я прийшла до висновку, що найважливішим фактором, що вплинув на трансформацію австралійської імміграційної політики, був економічний. Провідними торгівельними партнерами АС у другій половині ХХ ст. були США, Республіка Корея, Тайвань, КНР, Японія й країни АСЕАН. Продовження расистської політики й орієнтації суто на партнерство з Британією погано вплинуло на відносини Австралії з регіональними сусідами, що стало причиною її економічної й дипломатичної стагнації на фоні всесвітньої глобалізації.

Позитивно вплинуло на становлення Австралії як країни середньої сили і формування національної ідентичності. Австралійські політики використовували три моделі нації в своїй практиці протягом історії держави: конститутивну, процедурну та мультикультурну. Конститутивна модель нації визнає націю як пов'язану набором спільних характеристик спільноту (історія, звичаї, мова тощо). При цій моделі для АС найважливішим було збереження британства як основи австралійської національної ідентичності. При конститутивній моделі, яка набула свого поширення протягом другої половини ХХ ст., громадянство стає маркером включення до австралійської нації, тобто приналежність до спільноти більше не базувалася на етнічному й культурному «британстві». Але при цьому не варто применшувати його вагу в формуванні австралійського націоналізму: британство свого часу стало джерелом етнокультурної основи австралійського суспільства, забезпечивши його славетною історією, англосаксонською культурою та імперськими символами. Таким чином, можна стверджувати, що в австралійській національній ідентичності присутній британсько-австралійський композитний елемент (поєднання імперського і національного дискурсів). Серед компонентів австралійської національної ідентичності можна ще виділити каторжницьке походження багатьох австралійців, історію аборигенів і регіональну зовнішньополітичну ідентичність (Тихоокеанський регіон).

Проведений в роботі аналіз імміграційного курсу АС й формування австралійської національної ідентичності дає змогу зробити висновок, що без вищезазначених трансформацій в політичному та суспільному житті австралійців становлення Австралії як країни середньої сили було б неможливе, особливо при функціональному і поведінковому підходах.

Країна середньої сили є країною-посередником між великими та малими державами, останні переважно були країнами Азії й Африки. АС не можна було б вважати середньою силою (особливо в поведінковій концепції), якщо б австралійські політики не змінили імміграційний курс на більш лояльний до «небританських» елементів. До того ж і малі держави з недовірою ставилися б до австралійських міжнародних ініціатив, якщо б австралійський уряд продовжив практикувати курс «Білої Австралії». Така ж ситуація з національною ідентичністю. Домінування «білої», британської культури довгий час ускладнювало розуміння австралійцями свого місця між націями. При системному й поведінковому підходах сформована національна ідентичність та ідеологічно-культурна незалежність (наприклад від «британства») є дуже важливими факторами, що впливають на активність та самостійність країни середньої сили на міжнародній арені.

В дипломній роботі було висвітлено різні підходи до концепції середньої сили: ієрархічний, поведінковий, функціональний, системний, комплексний, підхід, що базується на ідентичності й підхід, що орієнтується на класичний реалізм. Варто також розрізняти дві групи держав середньої сили – нові та традиційні – для того, щоб більш глибоко розуміти цю не чітку концепцію, адже дуже часто приналежність до категорії «середньої сили» використовується як інструмент зовнішньої політики (для впливу та престижу в міжнародній системі). Таким чином, концепція «держав середньої сили» має доволі багато парадигм вивчення. Дефініція самого терміну залежить від інтерпретації основного підходу та критеріїв. Починаючи дослідження становлення країни як представниці даної концепції, важливо висвітлити теоретичну основу, яку обрав

автор для аналізу. Також необхідно розуміти історичну градацію розвитку міжнародної системи: виникнення країн середньої сили стало відповіддю на занепад дуальної системи міжнародних відносин.

Сучасна концепція середньої сили народилася на тлі обговорення світового порядку після Другої світової війни й вперше була використана австралійським міністром закордонних справ Еваттом з метою забезпечення інтересів Австралії. Отже, АС з самого початку визначив своє місце на світовій арені, спираючись на ієрархічний підхід та підхід, що ґрунтується на ідентичності. Протягом другої половини ХХ ст. концепція «середньої сили» активно використовувалася політичною елітою Австралії, але з різним рівнем активності. Вона залежала від порядку денного на міжнародній арені, правлячої політичної партії, особистості прем'єр-міністра та міністра закордонних справ, економічного положення й добробуту населення. Найбільш продуктивним періодом для Австралії як представниці середньої сили був час керівництва Гарета Еванса, міністра закордонних справ у 1988-1996 рр. Тоді країна взяла курс на активну співпрацю з регіональними партнерами на основі багатосторонності та посередництва, особливо з країнами АТР. Аналізуючи передвиборчі промови австралійських прем'єр-міністрів, можна зробити висновок, що загалом більшість з них були прибічниками поведінкового підходу до концепції «середньої сили».

Автором даної дипломної роботи запропоновано перспективні напрями подальших досліджень: продовжити висвітлення різних аспектів формування Австралії як країни середньої сили в ХХІ ст. Це сприятиме більш ґрунтовному і глибокому розумінню загальної динаміки активності середньої влади АС в новітній час.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

Статистичні дані

1. Commonwealth bureau of census and statistics. Official Year Book of the Commonwealth of Australia. No.39, 1953. / L. F. Johnston. Canberra: Commonwealth government printer. 1417 p.
2. Commonwealth bureau of census and statistics. Official Year Book of the Commonwealth of Australia. No. 56, 1970. / J. P. O’neill. Canberra: Commonwealth government printer. 1098 p.
3. Commonwealth bureau of census and statistics. Official Year Book of the Commonwealth of Australia. No. 69, 1985. / R. J. Cameron. Canberra: Commonwealth government printer, 2012. 705 p
4. Commonwealth bureau of census and statistics. Official Year Book of the Commonwealth of Australia. No. 77, 1995. / Ian Castles. Canberra: Commonwealth government printer. 836 p.

Стенограми

5. Fraser M. Election speech, Melbourne, November 21st, 1977. URL: <https://electionspeeches.moadoph.gov.au/speeches/1977-malcolm-fraser> (дата звернення: 10.11.2022)
6. Fraser M. Election speech, Melbourne, September 30th, 1980. URL: <https://electionspeeches.moadoph.gov.au/speeches/1980-malcolm-fraser> (дата звернення: 10.11.2022)
7. Hawke B. Election speech, Sydney, November 13th, 1984. URL: <https://electionspeeches.moadoph.gov.au/speeches/1984-bob-hawke> (дата звернення: 10.11.2022)

8. Howard J. Election speech, Parramatta, September 20th, 1998. URL: <https://electionspeeches.moadoph.gov.au/speeches/1998-john-howard> (дата звернення: 10.11.2022)
9. Menzies R. Election speech, Canterbury, 1955. URL: <https://electionspeeches.moadoph.gov.au/speeches/1955-robert-menzies> (дата звернення: 10.11.2022)
10. Menzies R. Election speech, Melbourne, November 12th, 1963. URL: <https://electionspeeches.moadoph.gov.au/speeches/1963-robert-menzies> (дата звернення: 10.11.2022)
11. Speaking for Australia : parliamentary speeches that shaped our nation // editors: Kemp R., Stanton M., Blainey G. Sydney: Allen & Unwin, 2004. 335 p.
12. Whitlam G. Election speech, Blacktown, April 29th, 1974. URL: <https://electionspeeches.moadoph.gov.au/speeches/1974-gough-whitlam> (дата звернення: 10.11.2022)
13. Whitlam G. Election speech, Blacktown, November 13th, 1972. URL: <https://electionspeeches.moadoph.gov.au/speeches/1972-gough-whitlam> (дата звернення: 10.11.2022)

Політичні документи

14. Calwell A. How many Australians tomorrow? 1945. URL: http://www.multiculturalaustralia.edu.au/doc/calwell_2.pdf (дата звернення 11.11.2022).
15. In the National Interest. Australia's Foreign and Trade Policy, 1997. URL: https://australianpolitics.com/downloads/foreign/white-papers/97-08-31_whitepaper_in-the-national-interest.pdf. (дата звернення 11.11.2022)
16. Wood B. Middle powers in the international system: a preliminary assessment of potential, 1987. URL: <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/WP11.pdf> (дата звернення 28.01.2022)

Література

17. Белей С. І. Особливості держав середньої сили як суб'єкта міжнародних відносин. URL: <https://bit.ly/3rr4xy3> (дата звернення: 16.01.2022)
18. Галаджій О. В. Значення співпраці Австралії з регіональними організаціями АТР для становлення як країни «середньої сили» // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Міжнародні відносини № 4, 2018. С. 30-35.
19. Даймонд Д. Колапс. Чому одні суспільства занепадають, а інші успішно розвиваються. Київ: Вид. група КМ-Букс, 2021. 688 с.
20. Даймонд Д. Переворот. Зламні моменти в країнах, що переживають кризу. Київ: Вид. група КМ-Букс, 2019. 464 с.
21. Каневская Г.И. Заселить или погибнуть. Иммиграционная политика Австралии (XIX – начало XXI веков). Владивосток: Изд-во Дальневост. федерал. ун-та, 2017. 94 с.
22. Романенко О. В. Стратегії міграційної політики Австралії: етапи становлення, нові виклики та відповіді на сучасні загрози // Проблеми всесвітньої історії № 3 (12), 2020. С. 152-167.
23. Скоробогатых Н. С. История Австралии XX век. Москва: ИВ РАН, 2015. 452 с.
24. Australia and Britain. Studies in changing relationship // edited by Morris-Jones W. H., Madden A.F. London: Frank Cass and Company Limited, 2005. 187 p.
25. Beeson M. Australia and Asia: The Years of Living Aimlessly // Southeast Asian Affairs, 2001, pp. 44-55.
26. Burke A. Fear of Security. Australia's Invasion Anxiety. New York: Cambridge University Press, 2008. 289 p.
27. Carr A. Australia as a middle power: Fighting or fanning the flames of Asia // Policy brief N° 208, 2015, pp. 1-6.

28. Dong-min Shin. A Critical Review of the Concept of Middle Power, 2015. URL: <https://bit.ly/3r7a6TC> (дата звернення: 28.01.2022)
29. Gutman P. Asian studies and Asian immigration in Australia – a Comment // Asian Studies Association of Australia. Review 7 (1), 1983, pp. 30-34.
30. Hurst, L. On World Stage, a Best Supporting Actor // The Toronto Star, 2007. URL: <https://bit.ly/344CAVr> (дата звернення: 02.02.2022).
31. John R. Cycles of Middle Power Activism: Constraint and Choice in Australian and Canadian Foreign Policies // Australian Journal of International Affairs, Vol. 52, No. 3, 1998, pp. 309-327.
32. Jordaan E. The Concept of a Middle Power in International Relations: Distinguishing between Emerging and Traditional Middle Powers // Politikon: South African Journal of Political Studies 30 (1), 2003. URL: <https://bit.ly/3HmT35y> (дата звернення: 02.02.2022)
33. Kříž Z. Urbanovska J. Brajerčíková S. The Middle Power Concept: Presenting a Complex Approach // In Politické vedy Vol. 22, No. 4, 2019, pp. 33-56.
34. McGregor R. The necessity of Britishness: ethno-cultural roots of Australian nationalism // Nations and Nationalism, 12(3), 2006, pp. 493–511.
35. McKibbin R. Britain and Australia Historical Contrasts and Comparisons // History Australia, 7(3), 2010, pp. 61–67.
36. Meaney, N. Australia, the Great Powers and the Coming of the Cold War // Australian Journal of Politics & History, 38(3), 2008, pp. 316–333.
37. Meaney N. Britishness and Australian identity: The problem of nationalism in Australian history and historiography // Australian Historical Studies, 32(116), 2001, pp. 76–90.
38. Meaney N. The End of «White Australia» and Australia's Changing Perceptions of Asia, 1945-1990 // Australian Journal of International Affairs, Vol. 49, No. 2, 2016, pp. 171-189.
39. Opeskin B. The Role of Government in the Conduct of Australia's Foreign Affairs // Australian Year Book of International Law 15, 1994, pp. 129-153.

40. Scott D. Australia as a Middle Power: Ambiguities of Role and Identity // Seton Hall Journal of Diplomacy and International Relations, 2013, pp. 111-122.
41. Tate, J. W. John Howard's «Nation»: Multiculturalism, Citizenship, and Identity // Australian Journal of Politics & History, 55(1), 2009, pp. 97–120.
42. Tranter, B., Donoghue, J. Convict ancestry: a neglected aspect of Australian identity // Nations and Nationalism, 9(4), 2003, pp. 555–577.
43. Ungerer C. The «Middle Power» concept in Australian Foreign Policy // Australian Journal of Politics and History, Vol. 53, No 4, 2007, pp. 538-551.
44. Wellings, B. Britishness and the Failure of Australian Republicanism // Studies in Ethnicity and Nationalism, 3(2), 2003, pp. 35–50.